

Univerzita Hradec Králové

Pedagogická fakulta

Ústav sociálních studií

**Rizikové chování u žáků 2. stupně základních škol
z pohledu pedagogů**

Bakalářská práce

Autor: Denisa Pavlíková
Studijní program: B7507 Specializace v pedagogice
Studijní obor: Sociální patologie a prevence
Vedoucí práce: PhDr. Josef Kasal, MBA, Ph.D.
Oponent práce: PhDr. Jiří Kučírek, Ph.D.



Zadání bakalářské práce

Autor:	Denisa Pavlíková
Studium:	P17P0369
Studijní program:	B7507 Specializace v pedagogice
Studijní obor:	Sociální patologie a prevence
Název bakalářské práce:	Rizikové chování u žáků 2. stupně základních škol z pohledu pedagogů
Název bakalářské práce AJ:	Risky behaviour in second-grade pupils of the elementary school from teacher's view

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Bakalářská práce se zabývá tématem rizikového chování žáků druhého stupně základních škol. Teoretická část se zabývá základní definicí a pojmy různých forem rizikového chování, jejich etiologií, prevencí a intervencí. Pojednává také o roli pedagoga v souvislosti s naplňováním výchovných cílů primární prevence rizikového chování. Praktická část se zaměřuje na výskyt rizikového chování na základních školách v Královéhradeckém kraji. Cílem bakalářské práce je zmapovat pohled pedagogů na toto chování, zhodnotit jejich připravenost a orientaci v daném tématu.

ČAPEK, Robert. *Třídní klima a školní klima*. Praha: Grada, 2010, 325 s. Pedagogika. ISBN 978-80-247-2742-4.

MIOVSKÝ, Michal et al. *Primární prevence rizikového chování ve školství: [monografie. Vyd. 1. Praha: Sdružení SCAN, 2010. 253 s. ISBN 978-80-87258-47-7.*

MIOVSKÝ, Michal a kol. *Kvalita a efektivita v prevenci rizikového chování dětí a dospívajících*. Praha: Klinika adiktologie 1. LF UK v Praze a VFN v Praze, 2015. 167 s. ISBN isbn978-80-7422-395-2.

VALENTOVÁ, Lidmila. *Školní poradenství II*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta, 2013, 207 s. ISBN 978-80-7290-629-1.

Garantující pracoviště: Ústav sociálních studií,
Pedagogická fakulta

Vedoucí práce: PhDr. Josef Kasal, MBA, Ph.D.

Oponent: PhDr. Jiří Kučírek, Ph.D.

Datum zadání závěrečné práce: 13.2.2019

PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala pod vedením PhDr. Josefem Kasalem, MBA, Ph.D. samostatně a uvedla jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové dne

Denisa Pavlíková

PODĚKOVÁNÍ

Ráda bych poděkovala vedoucímu mé bakalářské práce, panu PhDr. Josefu Kasalovi, MBA, Ph.D. za odborné vedení, cenné rady, trpělivost a vstřícný přístup při tvorbě této bakalářské práce. Mé poděkování patří také všem respondentům za ochotu participovat na dotazníkovém šetření.

ANOTACE

PAVLÍKOVÁ, Denisa. *Rizikové chování u žáků 2. stupně z pohledu pedagogů*. Hradec Králové: Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové, 2021, 56 s. Bakalářská práce.

Bakalářská práce se zaměřuje na problematiku rizikového chování u žáků 2. stupně základních škol z pohledu pedagogů. Teoretická část se zabývá základní definicí a pojmy různých forem rizikového chování, jejich etiologií, prevencí a intervencí. Pojednává také o roli pedagoga v souvislosti s naplňováním výchovných cílů primární prevence rizikového chování. Praktická část se zaměřuje na výskyt rizikového chování na základních školách v Královéhradeckém kraji. Pozornost je také věnovaná distanční výuce, která dočasně nahradila prezenční výuku během celoplošného uzavření škol na území České republiky. Cílem bakalářské práce je zmapovat pohled pedagogů na toto chování, zhodnotit jejich pocit připravenosti a orientaci v daném tématu.

Klíčová slova: rizikové chování, primární prevence rizikového chování, základní škola, žáci, období dospívání, pedagog

ANOTATION

PAVLÍKOVÁ, Denisa. *Risky behaviour in second-grade pupils of the elementary school from teacher's view*. Hradec Králové: Faculty of Education, University of Hradec Králové, 2021. 56 pp. Bachelor Degree Thesis.

This bachelor work is focused on study of risky behaviour of pupils at lower secondary school from the teacher's perspective. The theoretical part deals with basic definition and concepts of various forms of risky behaviour, their etiology, prevention and intervention. The thesis also deals with the role of the teacher, related to fulfilment of aims regarding primary prevention of risky behaving. The empiric part is focused on occurrence of risky behaviour at primary schools and lower secondary schools in Hradec Králové region. Attention is also paid to distance education, which has temporarily replaced full-time education during the nationwide closure of schools in the Czech Republic. The aim of this bachelor thesis is to map the opinion of teachers on this behaviour and to evaluate their feelings of readiness and orientation in given topic.

Keywords: risky behaviour, primary prevention of risky behaviour, primary school, pupils, adolescence, pedagogue

PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že bakalářská práce je uložena v souladu s rektorským výnosem č. 13/2017 (Řád pro nakládání s bakalářskými, diplomovými, rigorózními, disertačními a habilitačními pracemi na UHK).

Datum:

Podpis studenta:

OBSAH

ÚVOD	10
1 RIZIKOVÉ CHOVÁNÍ	11
1.1 Vymezení základní terminologie.....	11
1.2 Formy rizikového chování.....	12
1.3 Faktory ovlivňující vznik rizikového chování.....	15
2 ZÁKLADNÍ ŠKOLA JAKO SPECIFICKÉ SOCIÁLNÍ PROSTŘEDÍ	17
2.1 Škola jako společenská instituce a její charakteristika.....	17
2.2 Úloha pedagoga v prostředí základní školy	18
2.3 Prevence rizikového chování ve školním prostředí.....	20
3 ŽÁCI 2. STUPNĚ ZÁKLADNÍCH ŠKOL A VLIVY, KTERÉ PŘÍSPÍVAJÍ K RIZIKOVÉMU CHOVÁNÍ	23
3.1 Období dospívání v kontextu školního prostředí	23
3.2 Vlivy, které přispívají ke vzniku rizikového chování	24
4 RIZIKOVÉ CHOVÁNÍ Z POHLEDU PEDAGOGŮ KRÁLOVÉHRADECKÉHO KRAJE	25
4.1 Metodologie výzkumného šetření	25
4.2 Analýza výzkumného šetření	30
4.3 Shrnutí výzkumného šetření	41
ZÁVĚR	44
SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ	46
PŘÍLOHY	53

SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK

ČSÚ	Český statistický úřad
MŠMT	Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy
SEPA	System evidence preventivních aktivit
ŠVP	Školní vzdělávací program

ÚVOD

Rizikové chování je velmi často spojováno s cílovou skupinou jedinců v období dospívání. Toto období je pro jedince specifickou životní etapou a nese velké změny například v oblasti vnímání sebe sama nebo svého okolí a tyto psychosociální faktory mohou mít značný vliv na vznik tohoto chování. Autorka bakalářské práce vnímá jako důležité v dnešní době věnovat pozornost předcházení rizikového chování v podobě posilování zdravého sebevědomí u jedinců. Hovořit s nimi a informovat je o rizicích a dopadech, které mohou negativně ovlivnit další životní etapu.

Předmětem bakalářské práce je rizikové chování žáků 2. stupně základních škol z pohledu pedagogů. Volba tématu bakalářské práce se odvíjela od skutečnosti, že již třetím rokem autorka bakalářské práce působí jako lektorka Programů dlouhodobé primární prevence rizikového chování v organizaci SEMIRAMIS z.ú. a s tématem rizikového chování se v rámci praxe setkává. První kapitola teoretické části se zabývá teoretickým vymezením rizikového chování, popisuje formy rizikového chování, které se na základě výzkumů uvedené v této části práce vyskytují nejčastěji a faktory, které mohou ovlivnit vznik rizikového chování. Druhá kapitola blíže představuje prostředí základní školy, jelikož se jedná hned vedle rodinného prostředí o hlavního činitele v procesu socializace jedince. V této kapitole je také představena úloha pedagoga v souvislosti s naplňováním výchovných cílů primární prevence rizikového chování. Třetí kapitola má za cíl blíže představit období dospívání, kterým procházejí právě žáci 2. stupně.

Čtvrtá kapitola se věnuje empirické části práce s cílem zmapovat pohled pedagogů v Královéhradeckém kraji na toto chování, zhodnotit jejich orientaci a pocit připravenosti v daném tématu. Výzkumné šetření je realizováno kvantitativní výzkumnou strategií prostřednictvím dotazníku, který je na základě dílčích výzkumných cílů konstruován do čtyř částí.

Autorka této bakalářské práce shledává jako důležité zmapovat pohled pedagogů na rizikové chování, se kterým se oslovení pedagogové setkávají, jejich aktuální pocit orientace a připravenosti v této oblasti z důvodu, že pedagogové mohou být prvními, kteří zachytí varovné signály při výskytu rizikového chování. Včasnou intervencí mohou pedagogové minimalizovat výskyt tohoto chování.

1 RIZIKOVÉ CHOVÁNÍ

Kapitola představuje problematiku rizikového chování. Zatímco první podkapitola se věnuje teoretickému vymezení pojmu, druhá podkapitola popisuje formy rizikového chování, se kterými se můžeme setkat u žáků 2. stupně základních škol. Třetí podkapitola již představuje faktory, které se mohou podílet na vzniku rizikového chování. Jednotlivé podkapitoly provázejí vybrané výzkumy, které souvisí s danou problematikou. Bez základních poznatků o rizikovém chování lze jen obtížně porozumět možnostem prevence a intervence tohoto chování.

1.1 Vymezení základní terminologie

Existuje mnoho představ o tom, co je běžné a normální a naopak, jaké chování se vymyká nebo odchyluje od očekávaného druhými lidmi. Tyto představy jsou závislé na historickém, kulturním a vývojovém kontextu každé společnosti (Jedlička, 2015, s. 58). Stav normality znamená, když jedinci v dané společnosti v dostatečné míře akceptují společensky stanovené systémy hodnot (Dolejš, 2010, s. 12). Dle Mertona (in Helus, 2015, s. 179) každá společnost vyzdvihuje hodnoty, jejichž dosahování je více než žádané, ale jedinec se musí řídit stanovenými pravidly. Problém může nastat při jejich dosahování, kdy dochází ke vzájemnému vztahu hodnot a pravidel. Pokud se jakékoli chování odchyluje od očekávaného jednání v dané společnosti, například dochází k porušení sociálních, morálních a právních norem, mluvíme o sociální deviaci nebo také o společensky nežádoucím jevu (Vykopalová, 2001, s. 10).

Ve školním prostředí se preferuje hovořit o rizikovém chování oproti sociálně patologickým jevům. Sociálně patologické jevy jsou vnímány jako závažné poruchy chování, které se projevují v porušování výše uvedených norem a jsou vnímány jako stigmatizující a normativně laděné (Miovský, 2015, s. 168). K tomuto pojetí se přiklání i Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, které začalo aktivně používat pojem rizikové chování oproti dříve používanému pojmu sociálně patologické jevy (Národní strategie MŠMT, 2019).

Rizikové chování je multidisciplinární pojem, kterým se zabývají různé vědní obory. Jednotlivé definice se odrážejí od daného vědního oboru, který rizikové chování vymezuje, proto definice pojmu rizikového chování nemohou být zcela jednoznačné (Miovský, 2015, s.162-163).

Širůčková (2010, s. 30–31) popisuje rizikové chování jako „*pojem odkazující ke komplexní kategorii chování, jímž se zabývají sociální a medicínské obory.*“ Miovský (2015, s. 161) do rizikového chování „*zahrnuje rozmanité formy chování, které mají negativní dopady na zdraví, sociální nebo psychologické fungování jedince anebo ohrožují jeho sociálního okolí, přičemž ohrožení může být reálné nebo předpokládané.*“ Podobně rizikové chování definuje Janiš (2017, s. 74), který rizikové chování rozlišuje na to, které škodí tělesné a psychické stránce žáka a projev chování, které ohrožuje sociální okolí a způsobuje škodu druhým lidem.

S rizikovým chováním se nejčastěji setkáváme u jedinců v období pubescence a adolescence, kdy jsou jedinci v tomto období vystaveni mnoha úskalím a jsou zvýšenou měrou ohroženi (Helus, 2018, s. 281–284). S tímto obdobím plné změn a nároků, jejichž zvládnání může vyvolávat krize a konflikty, souvisí i pojem syndrom rizikového chování v dospívání, se kterým pracuje řada autorů (Jessor, Kabíček, Csémy a Hamanová). Dle Jessora dochází v období dospívání k několika okruhů rizikového chování, které vznikají společně, vzájemně se prolínají, kombinují se a jsou podněcovány stejnými faktory (in Kabíček, Csémy a Hamanová, 2014, s. 33).

1.2 Formy rizikového chování

Z výše uvedených definic je patrné, že se jedná o řadu projevů, které jsou pro jedince nebo jeho okolí ohrožující. Právě v období puberty jsou na jedince kladeny nové sociální nároky, spojené například se zodpovědností za svůj život, hledáním vlastní identity, představou o povolání a dalšími požadavky (Helus, 2018, s. 281–287). Hurrelmann a Richter (2006) ve svém článku sdílí myšlenku, že by pohled na rizikové chování neměl být negativní, jelikož to, co je očima dospělého nebo odborníka vnímané jako nežádoucí chování, z pohledu adolescenta může být způsobem zvládnání vývojových překážek či problémů. Projev rizikového chování poté může mít podobu copingové strategie, kdy se jedinec snaží zvládnout problém.

Z důvodu multioborového pohledu na tuto problematiku nelze jednoznačně vymezit ucelenou klasifikaci forem rizikového chování. Z hlediska školního prostředí, které je zaměřeno na předcházení rizikovým jevům v chování žáků, se opíráme o tyto formy rizikového chování, které jsou ukotveny v dokumentu Národní strategie primární prevence rizikového chování na období 2019-2027:

- Agrese, šikana, kyberšikana a další rizikové formy komunikace prostřednictvím multimédií, násilí, domácí násilí, krizové situace spojené s násilím, vandalismus, intolerance, antisemitismus, extremismus, rasismus a xenofobie, homofobie, krádeže, loupeže, vydírání, vyhrožování
- Záškoláctví
- Závislostní chování, užívání všem návykových látek, netolismus, gambling
- Rizikové sporty a rizikové chování v dopravě, prevence úrazů
- Spektrum poruch příjmu potravy
- Negativní působení sekt
- Sexuální rizikové chování (Národní strategie MŠMT, 2019, s. 6.)

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy má k výše uvedeným jevům velmi přehledně zpracované Metodické doporučení pro pedagogy, jak postupovat v případě podezření o výskytu daného jevu. (MŠMT, online) Podle zprávy o stavu prevence rizikového chování ve školách v České republice za školní rok 2019/2020 on-line Systémem evidence preventivních aktivit (dále jen SEPA), se nejčastěji za toto období ve školním prostředí vyskytovaly špatné vztahy mezi žáky, poté užívání tabáku, závažné přestupky vůči školnímu řádu a záškoláctví. Prezentované výsledky jsou odrazem dat, které byly poskytnuty 2069 zapojenými školami (SEPA, 2021, s. 16). Výše uvedené formy rizikového chování, které se nejčastěji vyskytovaly ve školním prostředí dle zprávy SEPA, shrnuje obrázek č. 1.

	MŠ	1. ZŠ	2. ZŠ	3. ZŠ	4. ZŠ	5. ZŠ	6. ZŠ	7. ZŠ	8. ZŠ	9. ZŠ	10. ZŠ	1. SŠ	2. SŠ	3. SŠ	4. SŠ	další	celkem
Špatné vztahy mezi žáky	186	710	967	1 208	1 562	1 741	1 839	1 775	1 384	939	8	699	536	299	118	45	14 016
Ostrakizace	33	117	183	240	332	405	469	471	403	318	1	174	124	56	26	4	3 356
Šikana	73	124	219	247	300	379	412	410	299	209	0	111	82	46	12	3	2 926
Kyberšikana	0	5	9	48	101	169	262	371	333	236	0	201	143	73	37	5	1 993
Projevy rasismu a xenofobie	5	22	29	33	65	73	82	81	75	57	1	18	12	7	3	0	563
Závažné přestupky vůči šk. řádu	5	86	96	187	351	488	659	934	974	811	5	822	620	462	222	58	6 780
Útoky na pracovníky školy	9	49	88	80	129	201	284	374	399	304	0	180	107	83	18	20	2 325
Záškoláctví	11	69	86	139	143	183	361	482	588	431	15	1 141	1 028	957	461	91	6 186
Skryté záškoláctví	14	126	152	184	224	265	324	431	494	409	10	450	439	412	269	49	4 252
Rizikové chování ve sportu	5	12	20	31	28	60	59	77	54	84	2	14	10	11	3	0	470
Rizikové chování v dopravě	2	29	37	57	76	104	67	63	44	62	2	10	26	41	21	3	644
Rizikové sexuální chování	0	12	9	16	22	33	67	85	124	115	2	19	18	13	8	0	543
Poruchy příjmu potravy	8	10	12	15	18	23	34	72	81	115	2	60	57	57	28	1	593
Sebeпоškození a autoagrese	0	11	15	20	20	34	95	171	224	170	8	73	64	63	24	1	993
Kriminální chování	3	11	10	25	12	50	98	128	131	114	5	44	41	32	12	0	716
Zanedbávání, zneužívání či týrání	8	44	48	52	58	67	46	54	35	36	2	4	8	8	1	3	474
Užívání tabáku	1	8	24	40	80	154	386	695	976	1 091	45	2 492	2 318	2 272	1 455	185	12 222
Užívání alkoholu	1	12	26	44	58	53	128	147	281	392	4	463	518	629	685	34	3 475
Užívání konopných látek	0	0	3	1	1	4	24	63	105	124	5	203	224	226	161	3	1 147
Užívání dalších návykových látek	0	1	0	0	0	2	1	8	12	29	0	20	32	31	28	0	164
Nezávislost	9	38	51	78	112	155	184	228	252	247	6	132	146	187	108	1	1 934
celkem	373	1 496	2 084	2 745	3 692	4 643	5 881	7 120	7 268	6 293	123	7 330	6 553	5 965	3 700	506	65 772

Obrázek č. 1: Výskyt rizikového chování (SEPA, 2021, s. 16)

V návaznosti na obrázek č.1, který zobrazuje četnost výskytu rizikového chování ve školním roce 2019/2020 v jednotlivých školních ročnících, lze potvrdit skutečnost, že období pubescence a adolescence patří mezi nejrizikovější etapu života jedince.

Z důvodu velmi obsáhlé řady projevů, které mohou být jakkoli ohrožující pro jedince nebo jeho sociální okolí, jsou níže představeny a popsány formy rizikového chování, které se vyskytují nejčastěji.

Šikana je nejčastěji definována jako „*opakované a záměrné psychické a fyzické ubližování (ponižování, týrání) zaměřené na jedince či skupinu žáků, kteří se těmto útokům nemohou či nedokáží účinně bránit*“ (Čáp in Kabíček a kol., 2014, s. 151). Stejskal (2009, s. 36) nazývá tento jev poruchou vztahů mezi dětmi, který je často skrytý, a tudíž obtížně zjištělný. Autor popisuje také hranici mezi přirozeným škádlením a záměrným ubližováním. Metodický pokyn k prevenci a řešení šikany ve školách a školských zařízeních vydaný MŠMT slouží školám pro porozumění fenoménu šikany, možnostem jeho prevence a efektivní intervence. V současnosti MŠMT v Metodickém doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí a mládeže v Příloze č. 6 zmiňuje nejčastější formu šikany, tzv. elektronickou šikanu neboli **kyberšikanu**, které se věnuje Příloha 7 Metodického doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí a mládeže (MŠMT, 2020, online).

Užívání návykových látek, především užívání tabáku a alkoholu, je běžnou součástí života většiny populace. V roce 2017 se Česká republika řadila k zemím s nejvyšším měřítkem kouření tabáku a spotřebou alkoholu v Evropě a. Tabák a alkohol patří mezi návykové látky, se kterými se jedinec setkává od útlého věku. Nejčastěji se s ním setkává v rodině, poté u svých vrstevníků. Mezi další návykové látky se řadí konopné drogy, těkavé látky, stimulační látky, opioidy, halucinogeny, zneužívání léků, syntetické drogy (Metodického doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí a mládeže. Příloha č. 1, Návykové látky, 2019, online). Jedná se psychoaktivní látky, které po užití působí na centrální nervovou soustavu a způsobují změny v prožívání a toho, jak vidíme svět (Kalina, 2010, s. 49). Dolejš (2010, s. 42) dodává, že drogy jsou v lidské společnosti zakořeněny od jejího počátku a pouze se mění důvody užívání. Zatímco dříve se využívaly drogy jako léčebný a tišící prostředek, dnes je droga především využívána k rekreačnímu užití a za účelem zábavy. Dodává také negativní dopad v podobě vzniku závislosti na těchto látkách.

Závažné přestupky vůči školnímu řádu jsou jedny z nejčtetnějších forem rizikového chování, se kterým se v rámci školního prostředí pedagogové setkávají. Školní řád je často jedna z prvních norem, souborem zavazujících pravidel chování, s nimiž se mladý jedinec setkává (Michalík, 2003, s. 41). Přestupky jsou v rámci školy řešeny slovním nebo písemným napomenutím, konkrétně se jedná zprvu o domluvu, dále o třídní či ředitelskou důtku nebo poté až po snížení známky z chování (Dolejš, 2010, s. 67).

Záškoláctví je úmyslné zanedbávání školní docházky. Jedná se o porušení školního řádu a školského zákona, který vymezuje povinnou školní docházku. Se záškoláctvím jsou velmi často spojeny další formy rizikového chování, které mají nepříznivý vliv na jedince (Metodického doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí a mládeže. Příloha č. 11, Záškoláctví, 2017, online).

1.3 Faktory ovlivňující vznik rizikového chování

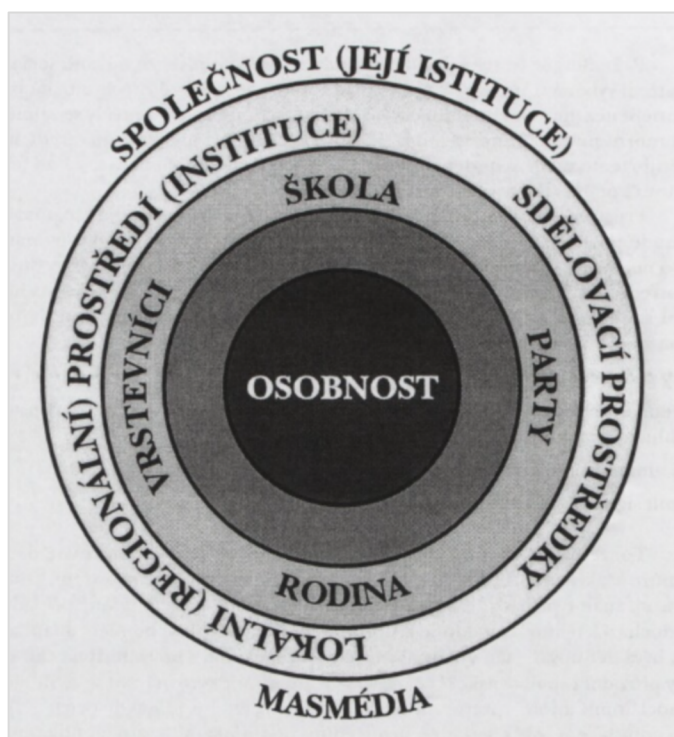
Existuje mnoho pohledů na příčinnost vzniku chování, které ohrožuje zdraví a život jedince nebo jeho okolí. Jednotlivé faktory se opět odvíjejí od daného oboru. Kořa (2015, s. 17–19) představuje biologický a environmentální determinismus, který se objevuje v 19. a počátkem 20. století. Jedná se o přesvědčení, že lidské jednání je řízeno biologickými popudy a instinkty, stejně jako zvířecí, a myšlenku, že převážná většina lidského chování je produktem učení, člověk je „tabula rasa“ a dědičnost není důležitá. V současnosti již mnozí zastávají názor, že na vzniku rizikového chování se podílejí různé vlivy, které na jedince působí. Jedinec je sociálně situovanou osobností, která je podmíněna interakcí mezi vrozenými vlivy a vlivy prostředí. Syřišťová (in Dolejš, 2010, s. 12) uvádí, že *„problém normality osobnosti (jeho chování) má na jedné straně kořeny v obecných biologických zákonitostech, na druhé straně ve specifických zákonitostech psychického vývoje a psychosociální interakce.“*

Miovský (2015, s. 84) představuje čtyři oblasti faktorů rizikového chování:

- Kultury a společnosti
- Interpersonální
- Psychobehaviorální
- Biogenetické

V návaznosti můžeme rozdělit jednotlivé faktory také na vnitřní a vnější, které jsou ve vzájemném vztahu. Z výše uvedeného prokazatelně vyplývá vztah mezi člověkem a prostředím, kterému velkou pozornost věnuje Kraus. Dle Krause (2014, s. 75) se člověk

s „prostředím a podmínkami, které jej obklopují, vyrovnává s různou mírou úspěšnosti, což je značně závislé na individualitě.“ Vedle biologických faktorů, který ovlivňuje především naše pohlaví, fyziologickou stavbu těla a temperament, stojí význam prostředí. Na obrázku č. 2 jsou zobrazeny socializační činitele, kteří se zásadním vlivem podílejí na našem chování, působí na nás a nějakým způsobem nás ovlivňují. Tyto činitele se mohou podílet na funkční socializaci, kdy poskytují protektivní faktory, nebo naopak mohou mít velmi negativní vliv a mohou působit rizikově, dysfunkčně. Protektivním a rizikovým faktorům věnuje pozornost Jessor (in Miovský, 2015, s. 84).



Obrázek č. 2: Vztah člověka a prostředí ve všech jeho rovinách (Kraus, 2014, s. 75)

Od skutečnosti, že se výskyt rizikové chování objevuje nejčastěji v období povinné školní docházky a střední školy, lze vyvodit další významné činitele, kteří mohou působit vedle rodiny rizikově i protektivně, a těmi jsou školská zařízení a pedagogičtí pracovníci. Znalost konkrétních činitelů podílejících se na pravděpodobnosti vzniku rizikového chování je důležitým prvkem pro vytváření preventivních programů. Bližší charakteristice prostředí školy se věnuje nadcházející kapitola.

2 ZÁKLADNÍ ŠKOLA JAKO SPECIFICKÉ SOCIÁLNÍ PROSTŘEDÍ

Předchozí kapitola pojednává o rizikovém chování a jeho formách, které mohou mít nepříznivé dopady pro jedince nebo jeho okolí. Následující kapitola představuje školní prostředí, ve kterém se pedagogové setkávají s výskytem rizikového chování. První podkapitola se věnuje charakteristice školy a jejího vlivu na jedince. Druhá podkapitola prezentuje roli pedagoga a jeho zasazení do kontextu školy. Závěr této kapitoly v rámci třetí podkapitoly je zaměřen na prevenci rizikového chování ve školním prostředí.

2.1 Škola jako společenská instituce a její charakteristika

Jedinec je tvořen lidským společenstvím a prostřednictvím socializace se společnost neustále reprodukuje. Realitu vytvářejí sami lidé tím, že připisují všemu, co se okolo nich odehrává významy prostřednictvím jazyka. Berger a Luckman (in Kořa, 2015, s. 13) popisují jazyk jako zprostředkovatele vnímání tohoto světa, tvoření idejí, vytváření diferenciací. „*Jazyk umožňuje nejen vytvářet pravidla, vymezit hranice, ale i popsat zatím neuchopitelné, dotýkat se oblastí, kam reálně lidská bytost nemůže nikdy vstoupit.*“

V procesu socializace se jedinec učí konformitě, kooperaci s druhými lidmi a osvojuje si vzorce chování v souladu se společenskými normami, které jsou poté reprodukovány v následujících generacích. Jedinec si také v průběhu socializace osvojuje sociální role ve společnosti. Užším termínem pro socializaci někteří autoři, především pedagogové, uvádějí termín výchova (Kořa, 2015, s. 15–16). Vedle rodinného prostředí zastává důležitou roli právě prostředí školy a prostředí vrstevnických skupin. V rámci těchto prostředí je jedinec rozvíjen a přichází do kontaktu s druhými lidmi mimo rodinné prostředí (Helus, 2015, s. 191).

Již v dějinách se objevují různé názory na výchovu. Objevují se pedagogičtí optimisté, pedagogičtí pesimisté nebo pedagogičtí realisté. Optimisté věří, že výchova utváří člověka. Mezi pedagogické optimisty se řadí Jan Amos Komenský nebo John Locke, který zastává myšlenku: „*Člověk se rodí jako čistá nepopsaná deska (tabula rasa) a teprve výchovou se na ni píše*“ (in Musil, 2014, s. 13). Naopak pesimisté tvrdí, že výchovou se nic změnit nedá, například Rousseaua myšlenka zní: „*Výchova je bezmocná*

a nesmyslná, protože lidská povaha je nezměnitelná. Člověk se rodí jako dobrý nebo špatný, hloupý nebo chytrý “ (in Musil, 2014, s. 14). Denis Diderot, který patří mezi pedagogické realisty, si uvědomuje moc výchovy, ale nezapomíná na další faktory: „*Výchova zmůže mnoho, ne však všechno!*“ (in Musil, 2014, s. 14).

Základní škola je institucí, která plní společenskou roli, ale zároveň je společenstvím lidí, v němž probíhá interakce mezi osobami, které se v ní pohybují. Helus (2015, s. 260) popisuje školu jako instituci, která „*využívá socializačních výdobytků rodiny či koriguje a kompenzuje její limity a nedostatky tak, aby dopomohla svým žákům k co nejlepším vyhlídkám dosahovat vzdělávací úspěšnosti a osobnostně se rozvíjet.*“

Oproti jiným socializačním činitelům působí škola na jedince systematicky. Jedná se o řízenou činnost, která podléhá legislativnímu ukotvení a průběžné kontrole. Kromě formálního vzdělávání je škola místem, kde jsou rozvíjeny neformální vztahy, především mezi žáky, jimiž je poté utvořeno určité klima (Helus, 2015, s. 274–275). Podmínky pro vzdělávání vymezuje zákon o předškolním, základním, středním, vyšším odborným a jiném vzdělávání, tzv. školský zákon (Zákon č.561/2004 Sb.).

Škole vyplývají podmínky pro její fungování od skutečnosti, že její postavení se nachází mezi rodinou a společností, a také funkce, které by měla směrem k společnosti naplňovat. Dle Krause (2014, s. 102–104) se jedná o funkci socializační, výchovnou, pečovatelskou, poradenskou, rekreační. Autor také upozorňuje na proměnlivost ve vztahu k různým typům školským zařízením, kde budou dominovat některé funkce v mnohem větším rozsahu než jiné. Gillernová (2012, s. 9) představuje základní úkol školy, kterým je „*předávat poznatky a dovednosti vhodnými metodami, snažit se usměrňovat vliv výchovně-vzdělávacího působení, podílet se na socializaci a rozvoji osobnosti.*“ Požadavky společnosti směrem ke škole poté naplňují v rámci přímé práce jednotliví pedagogičtí pracovníci, kteří se podílejí na výchovně vzdělávacím procesu.

2.2 Úloha pedagoga v prostředí základní školy

Významným činitelem, který se ve škole vyskytuje je pedagog neboli učitel. Dle Průchy, Walterové a Mareše (2013, s. 197) je pedagogický pracovník ten, kdo „*koná přímou výchovnou nebo přímou pedagogicko-psychologickou činnost přímým působením na vzdělaného.*“ Dále odbornou kvalifikaci pro výkon pedagoga upravuje zákon o pedagogických pracovnících a o změně některých zákonů (Zákon č. 563/2004 Sb., §8).

Na pedagoga jsou mimo jeho odbornou kvalifikaci kladeny nároky na zvládnutí množství pracovních dovedností. Pedagog by měl disponovat komunikativními, projekčními, řídicími a diagnostickými dovednostmi, na kterých závisí úspěch celého výchovně vzdělávacího procesu (Musil, 2014, s. 153). Osobnost pedagoga je významným spoluvůrcem třídního klimatu a atmosféry. Třídní klima je dle Čapka (2010, s. 12–15) souhrnem subjektivních hodnocení vzájemného působení všech aktérů v daném prostředí, a učitel by měl být iniciátorem vytváření pozitivního neboli suportivního klimatu. V praxi to může vypadat jako podpora dobrých vztahů mezi žáky, rovnocenný přístup, otevřená komunikace, vzájemná spolupráce a ochota, převaha pozitivního hodnocení a mnoho další způsoby, které napomáhají zajistit bezpečné a nestresující prostředí, vyšší aktivitu, motivaci a prostor pro rozvoj zdravého sebevědomí žáka.

Jedna z povinností pedagoga je stále doplňování a rozšiřování své kvalifikace prostřednictvím dalšího vzdělávání. Sebevzdělávání hraje důležitou roli nejen v prevenci syndromu vyhoření, ale především v neustálém vývoji společnosti, proměnlivosti vzdělávacích trendů a aktuálních témat (Musil, 2014, s. 151). Zde se nabízí reflektovat aktuální situaci spojenou s onemocněním Covid-19, jejímž jedním z mnoha dopadů byl přesun prezenční výuky na distanční výuku. Na nestandardní situaci se pedagogové museli rychle adaptovat a přizpůsobit výuku on-line prostředí.

Činnost pedagoga se řadí mezi profese s vysokou mírou psychické zátěže, a pedagogové jsou tak ohroženi syndromem vyhoření. MŠMT v dokumentu Strategie vzdělávací politiky do roku 2030+ má za cíl posílit well-being učitelů zařazením vzdělávacích aktivit rozvíjejících dovednosti zvládnutí konfliktních a stresových situací, možnost využívat služeb supervize a dalšího vzdělávání (Strategie vzdělávací politiky do roku 2030+, 2020, s. 55).

Čapek a Krátká (2010, s. 17) podtrhávají význam funkce třídního učitele a čas, který třídní učitel tráví se svou třídou. Třídní učitel zajišťuje komunikaci a spolupráci se zákonnými zástupci žáků, a také získává přehled o jednotlivých žácích a o jejich rodinném zázemí. Také Metodické doporučení k primární prevenci rizikového chování vymezuje důležitou součinnost třídního učitele při zachycování podezření na výskyt rizikového chování a komunikace s rodiči a dalšími pedagogickými pracovníky (Metodické doporučení k primární prevenci rizikového chování, 2010, s. 7).

2.3 Prevence rizikového chování ve školním prostředí

Škola je místem, které vytváří protektivní nebo rizikové podmínky pro rozvoj mladého jedince po dobu povinné školní docházky. Především by škola měla zajišťovat protektivní faktory vytvářející bezpečné místo pro výchovu, vzdělávání a osobnostní rozvoj. Zároveň se rizikové chování v různé míře ve škole vyskytuje, proto by se škola a pedagogičtí pracovníci měli snažit těmto jevům záměrně předcházet a být připraveni na ně vhodně reagovat. Také školský zákon ukládá škole povinnost vytvářet optimální podmínky pro příznivý vývoj jedinců a pro přecházení vzniku rizikového chování (Zákon č. 561/2004 Sb., §29).

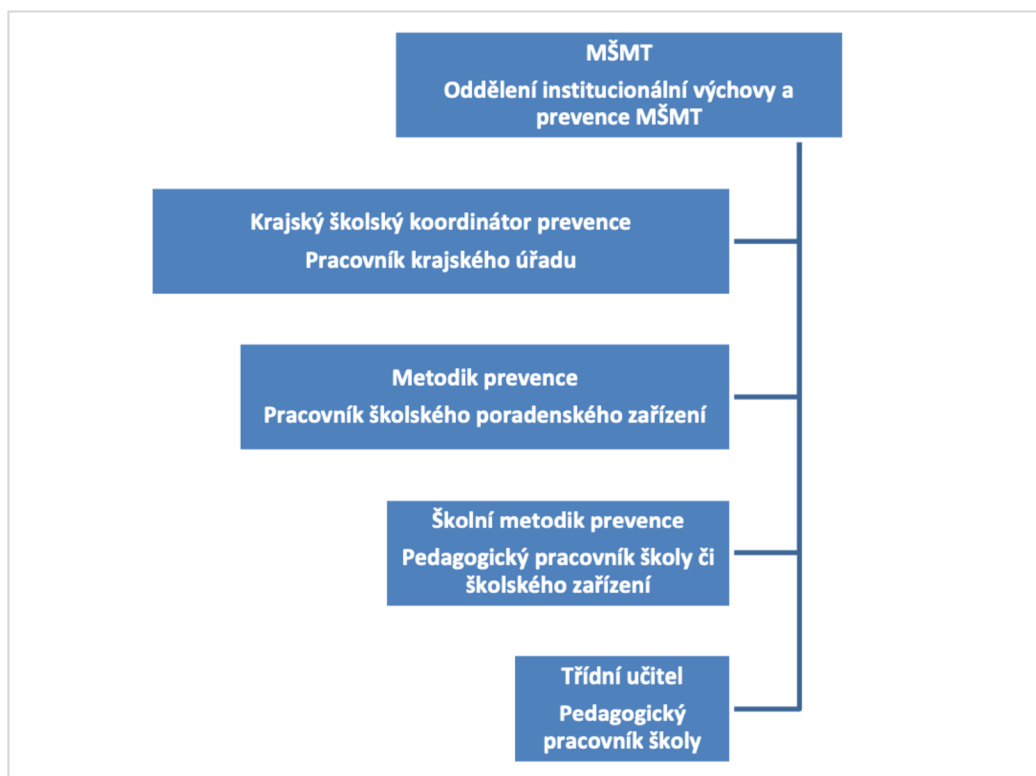
Obecným cílem prevence je ochránit jednotlivce i společnost před negativní vlivy a dopady rizikového chování. Prevence rizikového chování je dle Miovského (2015, s. 143) jakákoliv intervence směřující „*k předcházení výskytu rizikového chování, zamezující jeho další progresi, zmírňující již existující formy a projevy rizikového chování nebo pomáhající řešit jeho důsledky.*“ Jedlička (2015), Matoušek (2003) a řada dalších autorů dělí prevenci na primární, sekundární a terciární. Primární prevence bývá také dělena na specifickou, v rámci které se předchází konkrétním jevům, a na nespecifickou, která je spojená především s trávením volného času (Jedlička, 2015, s. 69–70). Ve školním prostředí je primární prevence rizikového chování realizována na třech úrovních, podle kterých se poté přizpůsobuje daný program. Jedná se o níže uvedené úrovně spolu se zaměřením na cílovou skupinou:

- Všeobecnou prevenci (*nejširší populace*)
- Selektivní prevenci (*ohrožené nebo znevýhodněné skupiny*)
- Indikovanou prevenci (*výskyt rizikového chování*)

(Národní strategie MŠMT, 2019, s. 10–11)

Na každý nový školní rok škola vytváří Preventivní program, který podléhá kontrole České školní inspekci a je konkrétně zaměřený na zdravý životní styl a prevenci rizikového chování. Tvorbu Preventivního programu zajišťuje školní metodik prevence za spoluúčasti vedení a celého pedagogického sboru (Metodické doporučení MŠMT, 2010, s. 3). Škola také zajišťuje poradenské služby v konkrétních oblastech, které jsou vymezeny vyhláškou o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních (Vyhláška č. 72/2005 Sb.).

Efektivní realizace primární prevence vyžaduje komplexní systém organizace a řízení v rámci spolupráce subjektů na státní a krajské úrovni (Národní strategie MŠMT, 2019, s. 12).



Obrázek č. 3: Systém primární prevence (Národní strategie MŠMT, 2019, s. 18)

Obrázek č. 3 zobrazuje jednotlivé subjekty v rámci primární prevence rizikového chování. Na škole je školní metodik prevence stěžejní osoba v oblasti prevence rizikového chování, která zajišťuje koordinační, informační a poradenské činnosti v různém rozsahu. Úzce spolupracuje se všemi pedagogy, především s třídními učiteli. Poradenskou činnost dále vykonává výchovný poradce, který poskytuje vzdělávací, informační a poradenskou činnost zaměřenou na volbu dalšího vzdělávání spojeného s profesním uplatněním. Činnosti školního psychologa nebo také školního speciálního pedagoga stejně jako výše zmíněné funkce vymezuje vyhláška o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních (Vyhláška č. 72/2005 Sb.). Součástí tzv. školního poradenského pracoviště může být i sociální pedagog. Zavedením této pozice do škol je však předmětem mnoha diskuzí (Miovský, 2015, s. 184).

Škola si také vedle Preventivního programu tvoří Krizový plán školy, který je jeho součástí. Krizový plán školy obsahuje postupy, jak situace spojené s rizikovým chováním řešit, na koho se obrátit a koho kontaktovat (Miovský, 2015, s. 111–112). Zároveň, jak již bylo uvedeno, MŠMT vydalo Metodické doporučení k primární prevenci rizikového chování, které obsahuje 22 příloh zaměřených na konkrétní typy rizikového chování, jejich specifika a možnosti intervence. K rizikovým jevům spojených se šikanou je vytvořen Metodický pokyn k prevenci a řešení šikany ve školách a školských zařízeních (MŠMT, online).

Zásadní roli ve školní prevenci hraje především třídní učitel, který by měl včasné zachytávat varovné signály v případě pravděpodobnosti výskytu rizikového chování, komunikovat se školním poradenským pracovištěm a podniknout kroky k včasné intervenci (Vyhláška č. 72/2005 Sb.). Dolejš (2010, s. 14) upozorňuje na nepřesnou a nekvalitní diagnostiku, která může být velmi riziková z hlediska možného poškození. Bendl (2015, s. 248–249) také dodává, že pro úspěšný výchovně vzdělávací proces je důležité žaka dobře znát a pro efektivní intervenci je nutná znalost příčiny rizikového chování a její souvislosti. Nejen Miovský (2015, s. 40) si uvědomuje nutnost preventivního působení. Jako vhodné považuje toto působení realizovat již v útlém, např. předškolním, věku. Sobotková (2014, s. 117) uvádí i důvody, proč je vhodné zaměřit preventivní aktivity na děti mladšího věku.

MŠMT také v souvislosti s uzavřením škol z důvodu aktuální situace v České republice spojené s onemocněním Covid–19 vydalo doporučení nadále podporovat programy primární prevence i během distanční výuky (MŠMT, online).

3 ŽÁCI 2. STUPNĚ ZÁKLADNÍCH ŠKOL A VLIVY, KTERÉ PŘÍSPÍVAJÍ K RIZIKOVÉMU CHOVÁNÍ

Závěrečná kapitola teoretické části představuje období dospívání, kterým procházejí především žáci 2. stupně základních škol. První podkapitola se věnuje zásadním fyziologickým, psychologickým změnám, které se objevují v tomto období. Druhá podkapitola představuje, v návaznosti na podkapitolu Faktory ovlivňující vznik rizikového chování, vlivy, které přispívají k rizikovému chování. Volba typu preventivního působení je vždy závislá na věkové kategorii cílové skupiny. Znalost cílové skupiny je pak základním předpokladem pro volbu vhodného typu působení.

3.1 Období dospívání v kontextu školního prostředí

Vstupem do základní školy jedinec splňuje optimální zralost v biologické a psychologické vyspělosti přiměřené věku. Škola je prostředím, ve kterém dochází k navazování vztahů mimo rodinné prostředí a do zorného pole se dostávají vrstevnické skupiny. Gillernová (2012, s. 199) také dodává, že dochází k postupnému osamostatnění. Pro období jedince ve věku 11–15 let se v odborné literatuře používají názvy jako dospívání, adolescence, pubescence a adolescence, starší školní věk nebo puberta. Ač pojmenování se dle autorů liší, spojují je stejné znaky, které jsou spojené s těmito obdobími (Dolejš, 2010, s. 82). Helus (2015, s. 181) popisuje období dospívání jako přechod z dětství do dospělosti, které provázejí změny po stránce biologické, sociální a osobnostní. Zásadní změny v těchto oblastech zmiňuje také Dolejš (2010, s. 82), Kabíček (2014, s. 17) a Vágnerová (2012, s. 367) toto období popisuje jako komplexní proměnu osobnosti.

Nejvýraznější změnou, kterou toto období přináší, je tělesné dospívání. Změny v oblasti výšky, hmotnosti a pohlavního dozrávání spolu s hormonálními procesy se odrážejí také v emočním prožívání, sebepojetí jedince a jeho chování směrem k okolí (Vágnerová, 2012, s. 369). Helus (2015, s. 281–282) také zmiňuje emocionální labilitu, která je spojena s výše uvedenými znaky, také s nástupem menstruace u dívek a emise semene u chlapců. Velkým tématem je vlastní sebepojetí a jedinci tráví více času svým sebezpozorováním. Dle Eriksona (in Helus, 2015, s. 286–287) je pro období dospívání typické hledání vlastní identity, kladení si otázek o tom, kdo jsem a co dokážu. Hledání odpovědí může být dle Eriksona v mnoha situacích také rizikové.

3.2 Vlivy, které přispívají ke vzniku rizikového chování

Socializace může mít různá úskalí. Helus shrnuje znaky funkční a disfunkční socializace, které zásadně ovlivňují chování jedince ve společnosti. Jedním z prvních činitelů, který může ovlivnit proces socializace, je raná deprivace neboli teorie attachmentu v raném dětství. Jde o uspokojování potřeby citové vazby mezi dítětem a matkou, která má v případě nenaplnění následky například v podobě neschopnosti vcítit se do druhých, vnímat lásku druhých lidí a opřít se jí. Dále mohou příznivou socializaci narušit traumatické zážitky spojené s úrazem, onemocněním, smrtí blízké osoby, zneužitím, zanedbáváním nebo také absencí pozitivních vzorů a dalším. Zároveň negativní vliv může mít i přehnaná péče rodičů o dítě či kladení velkých očekávání a nároků na dítě (Helus, 2015, s. 253–254).

Hamanová a Csémy (2014, s. 32) shrnují zásadní změny ve společnosti ve druhé polovině 20. století. Zásadní proměnu vnímají v rodinném prostředí. Současnou rodinu vnímají jako velmi oslabenou. Tento fakt je podpořen zvyšujícím se procentem rodin s jedním rodičem nebo nárůst svobodných matek. Mezi další změny uvádějí budování velkých a neosobních sídlišť, cestování a vliv masových médií. V postmoderní společnosti je období dospívání vnímáno jako nejrizikovější období života (Bendl, 2015, s. 227). Světová zdravotnická organizace také označila dospívající jako skupinu, jejíž zdraví je ohroženo (in Miovský, 2015, s. 85). Miovský (2015, s. 87) uvádí, že oblasti rizikových faktorů se mění v průběhu času a vzájemně se prolínají. V tomto věku dochází především k interakci s rodinou, svými vrstevníky a školou.

Mezi další významné činitele, které patří ke každodennímu životu, se řadí masmédiá. Výzkumná zpráva zaměřena na české děti v kyberprostoru potvrzuje skutečnost, že více než polovina dětí ve věku 7 až 12 let aktivně používá sociální sítě, přestože minimální věková hranice pro jejich používání je 13 let (Kopecký a Szotkowski, 2019, s. 27). Z toho lze vyvodit skutečnost, že čím dál mladší děti mají přístup k internetu a je vyšší pravděpodobnost, že se v kyberprostoru setkají s nevhodným obsahem.

Pro jedince v dospívání je důležité, co si o něm myslí jeho vrstevníci nebo dospělí. Hledání identity a vzájemné srovnávání s ostatními je velkým tématem.

4 RIZIKOVÉ CHOVÁNÍ Z POHLEDU PEDAGOGŮ KRÁLOVÉHRADECKÉHO KRAJE

Poslední kapitola této práce je věnována empirickému šetření, které bylo realizováno kvantitativní metodou. Empirická část také popisuje výsledky provedeného výzkumného šetření, které bylo zaměřeno na rizikové chování žáků 2. stupně základních škol z pohledu pedagogů Královéhradeckého kraje. Cílovou skupinou jsou tedy pedagogové, kteří přicházejí do kontaktu se žáky 2. stupně v Královéhradeckém kraji.

4.1 Metodologie výzkumného šetření

Výzkumné šetření bylo realizováno za účelem zjištění názorů pedagogů na oblast rizikového chování u žáků 2. stupně základních školách v Královéhradeckém kraji. Hlavním cílem dotazníkového šetření bylo zmapovat pohled pedagogů na výskyt rizikového chování a zhodnocení jejich pocitu připravenosti a orientace v daném tématu. Šetření probíhalo prostřednictvím dotazníku vlastní konstrukce, který byl vytvořen s ohledem na stanovené dílčí výzkumné cíle:

DVC 1: Zmapovat osobní zkušenost pedagogů s aktuálním výskytem rizikového chování u žáků

DVC 2: Zhodnotit subjektivní pocit informovanosti, připravenosti a orientace pedagogů v oblasti rizikového chování

DVC 3: Zjistit pohled pedagogů na prevenci rizikového chování

Stanovené dílčí cíle byly výchozí pro určení oblastí hypotéz, které byly formulovány v následujícím znění:

H 1: Pedagogové se s rizikovým chováním setkávají nejčastěji u žáků 8. ročníku

H 2: Pedagogové se subjektivně cítí být připraveni reagovat na rizikové chování

H 3: Vztah pedagogů k primární prevenci rizikového chování je spíše pozitivní

Hypotézy byly formulovány na základě dostupných dat realizovaných výzkumů. Výchozí diskem pro stanovení první hypotézy byl jeden ze závěrů Zprávy o stavu prevence rizikového chování ve školách v České republice za školní rok 2019/2020, ze kterého vyplývá, že pedagogové základních škol se setkávají s řadou projevů rizikového chování, které se nejčastěji objevuje ve třídách 2. stupně základních škol (SEPA, 2021). Druhá hypotéza byla stanovena na základě Zprávy o prevenci a řešení šikany a dalších projevů rizikového chování ve školách, která byla zaměřena na mapování výskytu a druhu

rizikového chování a zajištění prevence. Ze zprávy vyplývá, že školy a pedagogičtí pracovníci vhodně reagují na výskyt rizikového chování spojený se šikanou. (Česká školní inspekce, 2016). Východiskem pro stanovení třetí hypotézy byl jeden ze závěrů výzkumného šetření disertační práce zaměřeného na postoje třídních učitelů k programům primární prevence sociálně patologických jevů na druhém stupni základních škol, ze kterého vyplývá, že vztah třídních učitelů k programům primární prevence je kladný. (Caloňová, 2014).

Na základě výše popsaných dílčích cílů byl dotazník konstruován do čtyř částí. První část dotazníku byla zaměřena na sběr demografických údajů respondentů. Mezi údaje, na které bylo pro účely následného vydefinování účastnické skupiny dotazováno, bylo pohlaví, věková kategorie a délka výkonu pedagogické profese. Od respondentů bylo také zjišťováno, v jakých funkcích, kromě role vyučujícího, na základní škole působí. V následujících třech částech dotazníku byly postupně kladeny otázky mapující zkušenosti pedagogů s výskytem rizikového chování, jejich pocit informovanosti a připravenosti a jejich pohled na primární prevenci. Tazatelské otázky byly vydefinovány v následujícím znění:

Oblast tázání	demografické údaje
tazatelské otázky	Vyberte pohlaví.
	Vyberte Vaši věkovou kategorii.
	Jak dlouho se pohybujete ve výkonu pedagogické praxe?
	Zastáváte mimo role vyučujícího také některou další z následujících funkcí?
oblast tázání	výskyt rizikového chování žáků
tazatelské otázky	S jakým rizikovým chováním jste se setkával/a u žáků 2. stupně během prezenční výuky?
	S jakým druhem rizikového chování se setkáváte nyní během distanční výuky? Označte, v jaké míře oproti prezenční výuce?
	U kterého ročníku se obecně více setkáváte s rizikovým chováním?
	Vnímáte, že některá z následujících skupin se chová rizikověji než jiné?
	Jakou z forem rizikového chování tato skupina nejčastěji projevuje?

oblast tázání	informovanost, orientace a připravenost pedagogů
tazatelské otázky	Ve školním prostředí se můžeme setkat s termínem „rizikové chování“. Jak byste tento pojem popsal/a?
	Vím, co znamená krizový plán školy a k čemu slouží.
	Mám dostatek teoretických informací o školní šikaně, např. znám jednotlivé stupně šikany.
	Vím, jaký je základní rozdíl mezi primární, sekundární a terciární prevencí.
	Vím, jak mám postupovat nebo na koho se obrátit v případě výskytu rizikového chování.
	Komunikuji se zákonnými zástupci žáků na téma rizikové chování.
	Účastním se školení nebo kurzů, které jsou zaměřeny na oblast primární prevence rizikového chování nebo na jednotlivé formy rizikového chování.
	Se třídou otevřeně hovořím o formách rizikového chování a jeho rizicích.
	Pravidelně jsem informován/a o aktuální situaci v oblasti rizikového chování.
	V rámci pedagogického sboru si dostatečně předáváme informace o jednotlivých třídách a žácích.
	Je důležité informovat školního metodika prevence o výskytu rizikového chování ve třídě.
	Podílím se na tvorbě Preventivního programu školy.
	Představte si příklad následujících forem rizikového chování a vyjádřete, jak se cítíte být připraven/a na ně reagovat.
	oblast tázání
tazatelské otázky	Vnímáte některou z forem rizikového chování více nebezpečnou než jiné?

oblast tázání	pohled na rizikové chování a primární prevenci
tazatelské otázky	Jaká je podle Vás nejčastější příčina vzniku rizikového chování, se kterým se u žáků 2. stupně setkáváte?
	Zajímá mě problematika rizikového chování ve školním prostředí.
	Vztahy v třídním kolektivu jsou ve výuce pro mě důležité.
	Preventivní působení je účinné ve vztahu k rizikovému chování.
	Uvítal/a bych funkci sociálního pedagoga jako součást pedagogického sboru.
	Svým působením mohu přispět k minimalizaci rizikového chování ve třídě.
	Studijní výsledky žáka jsou pro mě více důležité než jeho projevy chování.

Tabulka č. 1: Přehled oblastí tázání a tazatelských otázek

Pro realizaci tohoto výzkumného šetření byla zvolena forma dotazníku. Dle Gavory (2010, s. 121) se jedná o písemný sběr informací pomocí písemných otázek a patří mezi nejčastěji používanou metodu díky své široké dostupnosti. Základní soubor tohoto výzkumného šetření je tvořen pedagogy, kteří přicházejí do kontaktu se žáky 2. stupně základních škol v Královéhradeckém kraji. Volba respondentů, kteří přicházejí do kontaktu s jedinci v období dospívání, se odvíjela od skutečnosti, že toto období se na základě prostudované odborné literatury a aktuálních výzkumů, řadí mezi jednu z rizikových etap života jedince.

Realizace výzkumného šetření probíhala v období od 1. 4. 2021 do 21.4. 2021. Anonymní dotazník byl vytvořen na on-line platformě Survio, a poté byl jeho přímý odkaz distribuován prostřednictvím pracovního a školního e-mailu. Autorka využila, na základě svého působení v Centru primární prevence v Královéhradeckém kraji v organizaci SEMIRAMIS z.ú., dostupnosti kontaktů na pedagogy v konkrétních základních školách, které jsou s organizací ve spolupráci. Dále byly osloveny základní školy, které jsou již mimo spolupráci s výše uvedenou organizací. Kontaktní osobou byl vždy školní metodik prevence, a který byl autorkou bakalářské práce požádán o distribuci dotazníku mezi pedagogy 2. stupně. Celkově bylo osloveno 50 škol. Dle Výroční zprávy o stavu a rozvoji vzdělávací soustavy v Královéhradeckém kraji za školní rok 2019/2020

je na území tohoto kraje 159 základních škol. Počet je odečten o základní školy pouze s 1. stupněm, jelikož nespĺňují daná kritéria pro základní soubor. Celková úspěšnost vyplnění dotazníku byla 40,8 % a z toho výzkumný vzorek tvořilo celkově 82 respondentů. Na on-line platformě Survio lze vidět, že odkaz na dotazník navštívilo 201 osob a z toho 119 osob si dotazník pouze zobrazilo. Sběr dat probíhal pouze elektronickou formou. Dle Gavory (2010, s. 133) ovlivňuje návratnost elektronického dotazníku například počítačová gramotnost osloveného respondenta, správnost odkazu na dotazník nebo také nastavení e-mailové pošty, která může vyhodnotit zprávu od příjemce jako „spam“ a přesune e-mail do koše. Autorky zkušenost potvrzuje, že několik oslovených respondentů zaslalo informaci o komplikacích technického rázu. Dle Sheehanové (in Gavora, 2010, s. 134) i Chráska (2016, s. 169) je průměr návratnosti kolem 30 % až 60 %. V literatuře se objevují rozdílné názory na optimální procentuální návratnost.

Dotazník sestával celkově ze 17 položek, které byly rozděleny do čtyř tematických celků. V dotazníku byly u některých položek zvoleny otevřené otázky, které dávaly respondentovi velkou volnost a také polouzavřené otázky, které v případě volby jedné z možností, vyžadovaly její upřesnění. Pro zjištění dat u některých položek byla použita posuzovací škála, prostřednictvím které bylo možné zjišťovat míru daného jevu nebo jeho intenzitu (Gavora, 2010, s. 105–126). Vstupní část dotazníku seznamovala respondenta s cílem výzkumného šetření, ujistovala o anonymitě celého dotazníku a využití získaných dat pouze pro studijní účely.

4.2 Analýza výzkumného šetření

Výzkumné šetření a jeho zjištění je pouze odrazem vzorku respondentů, kteří se do něho zapojili. Z počtu 50 oslovených základních škol v Královéhradeckém kraji se do dotazníkového šetření zapojilo 82 respondentů, z toho 78,0 % tvořily ženy a 22,0 % muži. Podíl v zastoupení pohlaví zobrazuje tabulka č. 2. Tento poměr byl očekáván na základě skutečnosti, že ve školním prostředí se pohybují spíše ženy. Dle Českého statistického úřadu ve školním roce 2018/2019 byly ženy zastoupeny ve školním prostředí základní školy o 69 % více než muži (ČSÚ, 2019, online).

pohlaví	četnost respondentů	podíl v %
Žena	64	78,0 %
Muž	18	22,0 %

Tabulka č. 2: Pohlaví respondentů

Věková kategorie respondentů byla nejčetněji zastoupena ve věku 46–55 let, 36–45 let, a poté 56–66 let tak, jak zobrazuje tabulka č. 3. Naopak nejméně četnou kategorií byli respondenti ve věku 66 let a více, a dále kategorie do 25 let. Z výsledků zastoupení věkové kategorie lze předpokládat také délku pedagogické praxe respondentů, kterou představuje tabulka č. 4. Respondenti se dle výsledků pohybují ve své pedagogické praxi nejčetněji 16 let a více a na druhém místě v četnosti 11 až 15 let.

věková kategorie	četnost respondentů	podíl v %
do 25 let	2	2,4 %
26–35 let	9	11,0 %
36–45 let	25	30,5 %
46–55 let	30	36,6 %
56–66 let	15	18,3 %
66 let a více	1	1,2 %

Tabulka č. 3: Věková kategorie respondentů

délka pedagogické praxe	četnost respondentů	podíl v %
1–3 roky	7	8,5 %
4–5 let	3	3,7 %
6–10 let	7	8,5 %
11–15 let	14	17,1 %
16 let a více	51	62,2 %

Tabulka č. 4: Délka výkonu pedagogické praxe

Poslední položka dotazníkového šetření v oblasti zjišťování základních informací o respondentovi se týkala výkonu další funkce vedle role vyučujícího. Procentuální zastoupení je obsaženo v tabulce č. 5. Nejvíce (81,7 %) respondentů zastává roli třídního učitele, 20,7 % respondentů uvedlo funkci školního metodika prevence a 9,8 % respondentů využilo možnost „Jiné. . .“ a uvedli následující funkce: kariérový poradce, vedoucí školního poradenského pracoviště, 2,4 % respondentů uvedlo koordinátora ŠVP, vedoucí předmětové komise cizích jazyků, školní koordinátor environmentálního vzdělávání, výchovy a osvěty, a poté funkce trenéra. Výzkumný vzorek tvořily také 3 ředitelé školského zařízení, 5 výchovných poradců, 2 speciální pedagogové a 5 respondentů nevykonává vedle role vyučujícího žádnou další roli.

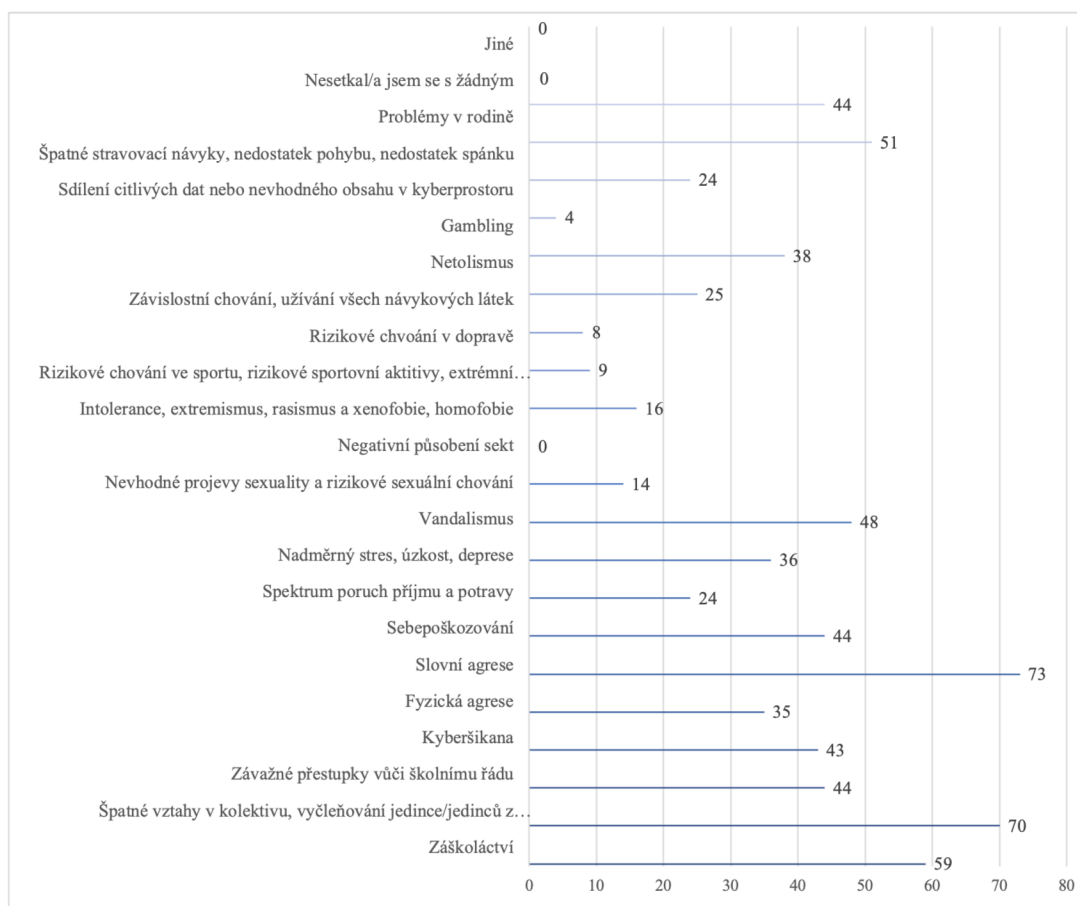
výkon další funkce	četnost respondentů	podíl v %
Třídní učitel	67	81,7 %
Školní metodik prevence	17	20,7 %
Výchovný poradce	5	6,1 %
Speciální pedagog	2	2,4 %
Sociální pedagog	0	0,0 %
Asistent pedagoga	0	0,0 %
Ředitel	3	3,7 %
Nevykonávám žádnou další funkci.	5	6,1 %
Jiná . . .	8	9,8 %

Tabulka č. 5: Výkon další funkce vedle role vyučujícího

Po položkách č. 1 až 4, které měly za cíl zjištění demografických údajů jako pohlaví, věk, délka pedagogické praxe a zastávající funkce, následuje **položka č. 5**, prostřednictvím které bylo zjištěno, co si dotazovaní představují pod termínem „rizikové chování“. Otevřená otázka byla definována v tomto znění: „*Ve školním prostředí se můžeme setkat s termínem „rizikové chování“. Jak byste tento pojem popsal/a?*“ Z celkového počtu odpovědí, 73 respondentů odpovědělo velmi podobně. Výsledky těchto odpovědí se do jisté míry shodují s definicemi rizikového chování, které byly představeny v teoretické části této práce. Například definice Miovskeho (2015, s. 161), která říká, že se jedná o „*takové chování, které má negativní dopady na fyzické či psychické fungování člověka a které je nějakým způsobem ohrožující i pro jeho okolí*“. Tato definice se velmi shoduje s odpovědi většiny respondentů, kteří popisovali tento termín jako „*chování, které může nějakým způsobem poškodit zdravý vývoj nebo bezpečnost jedince samotného nebo osob v jeho okolí*“, „*chování ohrožující jednotlivce i skupinu*“, „*rizikové chování je takové, za kterým stojí nějaká rizika – zdravotní, sociální,*

výchovná“ a „*chování, které někoho ohrožuje*“. Další odpovědi respondentů byly pouze výčtem konkrétních forem rizikového chování, například „*agrese, záškoláctví, šikana, . . .*“, „*podvody, agresivní chování vůči žákům i učitelům, krádeže, záškoláctví*“, „*šikana*“, „*agresivita, šikana, vulgarita, ponižování*“. Tímto způsobem odpovědělo 6 respondentů. Zbylí 2 respondenti odpověděli na otázku totožně: „*nebezpečné*“. 1 respondent neuvedl žádnou odpověď.

Položky č. 6 až 10 v dotazníku se zabývaly zmapováním výskytu rizikového chování, se kterým se pedagogové setkávají. U **položky č. 6** respondenti měli možnost volit více než jednu z forem rizikového chování, které byly uvedeny v možnostech. Vzhledem k nejednotné kategorii a pestrosti forem rizikové chování, byly v možnostech některé okruhy tohoto chování více popsány tak, aby byly pro respondenta co nejvíce srozumitelné a co nejvíce konkrétní. Pro zajištění větší srozumitelnosti byly respondentům některé vybrané termíny blíže definovány v závorce za daným jevem. Blíže definovány byly termíny jako gambling, netolismus, vandalismus, kyberšikana, slovní agrese a problémy v rodině.



Graf č. 1: Výskyt rizikového chování

Z výsledků položky č. 6 vyplývá, že pedagogové se nejčteněji setkávali se slovní agresí (vulgaritou). Tato forma rizikového chování byla zastoupena 89,0 % respondenty, dále 85,4 % respondentů uvedlo špatné vztahy mezi žáky, vyčleňování jedince/jedinců z kolektivu, šikanu, a jako třetí nejčtenější formou rizikového se ukázalo záškoláctví u 72,0 % respondentů. Dále se jednalo o špatné stravovací návyky, nedostatek pohybu, nedostatek spánku a také vandalismus. Shodné hodnoty (53,7 %) se ukázaly u formy sebepoškození, problémy v rodině a závažné přestupky vůči školnímu řádu. Žádný z respondentů ne zvolil možnost „Nesetkal/a jsem se z žádným.“ a „Jiné . . .“ Přehled výskytu rizikového chování zobrazuje graf č. 1. Tímto se také potvrzuje skutečnost, že se rizikové chování ve školním prostředí v různých podobách a rozsahu vyskytuje.

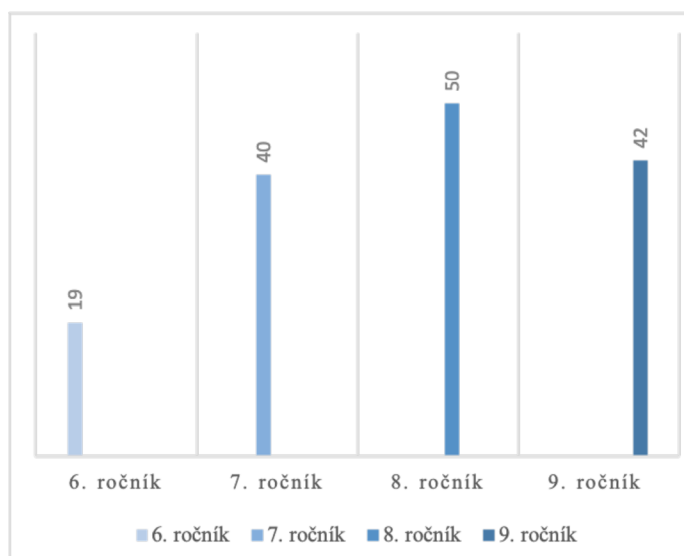
Položka č. 7, v návaznosti na otázku č. 6, měla za cíl zmapovat výskyt rizikové chování během distanční výuky. Tato položka byla zařazena na základě aktuální situace, jejímž následkem je vzdělávání distanční formou v různých intervalech po dobu již jednoho roku. Respondenti u každé formy rizikového chování měli za úkol označit v jaké míře se s daným jevem setkávají v rámci distanční výuky více než v prezenční výuce. Tabulka č. 6 zobrazuje míru výskytu rizikového chování. Z výsledků této položky bylo patrné, že některé formy rizikového chování se u jednotlivých respondentů již nevyskytují (např. fyzická agrese, vandalismus). Tato forma chování je spojená s prostředím a přítomností druhých, proto tyto podmínky po dobu distanční výuky mohou eliminovat výskyt. Někteří respondenti se během distanční výuky setkávají častěji nebo zcela nově s některými formami rizikového chování oproti prezenční formě výuky. Jedná se o špatné stravovací návyky, nedostatek pohybu, nedostatek spánku, záškoláctví, nadměrný stres, úzkost a deprese a problémy v rodině.

Výsledky se částečně shodují i s Výsledky šetření o dopadech nouzového stavu v důsledku koronaviru mezi poskytovateli školské primární prevence, z nichž vyplývá, že poskytovatelé školské primární prevence očekávají zvýšený výskyt u konkrétních forem rizikového chování. Nárůst výskytu rizikového chování se očekává v oblasti rodiny, psychických problémů u dětí a mladistvých, závislosti na virtuálních drogách a závislosti na alkoholu (Centrum sociálních služeb Praha, 2020, s. 7).

forma rizikového chování	nevyskytovalo se ani dříve	již vůbec	méně často	v obvyklé míře	častěji	nově
Špatné vztahy mezi žáky, vyčleňování jedince/jedinců z kolektiv, šikana	5 (6,1 %)	21 (25,6 %)	43 (52,4 %)	11 (13,4 %)	2 (2,4 %)	0
Záškoláctví	5 (6,1 %)	9 (11,0 %)	16 (19,5 %)	24 (29,3 %)	22 (26,8)	6 (7,3 %)
Závažné přestupky vůči školnímu řádu	9 (11,0 %)	23 (28,0 %)	36 (43,9 %)	10 (12,2 %)	3 (3,7 %)	1 (1,2 %)
Kyberšikana	18 (22,0 %)	16 (19,5 %)	21 (25,6 %)	15 (18,3 %)	11 (13,4 %)	1 (1,2 %)
Fyzická agrese	19 (23,2 %)	51 (62,2 %)	12 (14,6 %)	0	0	0
Slovní agrese	5 (6,1 %)	22 (26,8 %)	41 (50,0 %)	13 (15,9 %)	1 (1,2 %)	0
Sebepoškozování	34 (41,5 %)	32 (39,0 %)	12 (14,6 %)	4 (4,9 %)	0	0
Spektrum poruch příjmu potravy	38 (46,3 %)	28 (34,1 %)	7 (8,5 %)	5 (6,1 %)	4 (4,9 %)	0
Nadměrný stres, úzkost, deprese	14 (17,1 %)	5 (6,1 %)	16 (19,5 %)	20 (24,4 %)	24 (29,3 %)	3 (3,7 %)
Vandalismus	25 (30,5 %)	44 (53,7 %)	10 (12,2 %)	3 (3,7 %)	0	0
Nevhodné projevy sexuality a rizikové sexuální chování	44 (53,7 %)	31 (37,8 %)	5 (6,1 %)	2 (2,4 %)	0	0
Negativní působení sekt	60 (73,2 %)	21 (25,6 %)	1 (1,2 %)	0	0	0
Intolerance, extremismus, rasismus a xenofobie, homofobie	45 (54,9 %)	27 (32,9 %)	6 (7,3 %)	4 (4,9 %)	0	0
Rizikové chování ve sportu, rizikové sportovní aktivity, extrémní sporty	46 (56,1 %)	23 (28,0 %)	3 (3,7 %)	10 (12,2 %)	0	0
Rizikové chování v dopravě	48 (58,5 %)	24 (29,3 %)	7 (8,5 %)	3 (3,7 %)	0	0
Závislostní chování, užívání všech návykových látek	39 (47,6 %)	22 (26,8 %)	11 (13,4 %)	10 (12,2 %)	0	0
Netolismus	27 (32,9 %)	13 (15,9 %)	7 (8,5 %)	16 (19,5 %)	19 (23,2 %)	0
On-line gambling	45 (54,9 %)	16 (19,5 %)	3 (3,7 %)	6 (7,3 %)	11 (13,4 %)	1 (1,2 %)
Sdílení citlivých dat nebo nevhodného obsahu v kyberprostoru	27 (32,9 %)	15 (18,3 %)	13 (15,9 %)	17 (20,7 %)	10 (12,2 %)	0
Špatné stravovací návyky, nedostatek pohybu, nedostatek spánku	16 (19,5 %)	7 (8,5 %)	8 (9,8 %)	14 (17,1 %)	34 (41,5 %)	3 (3,7 %)
Problémy v rodině	11 (13,4 %)	11 (13,4 %)	14 (17,1 %)	22 (26,8 %)	23 (28,0 %)	1 (1,2 %)

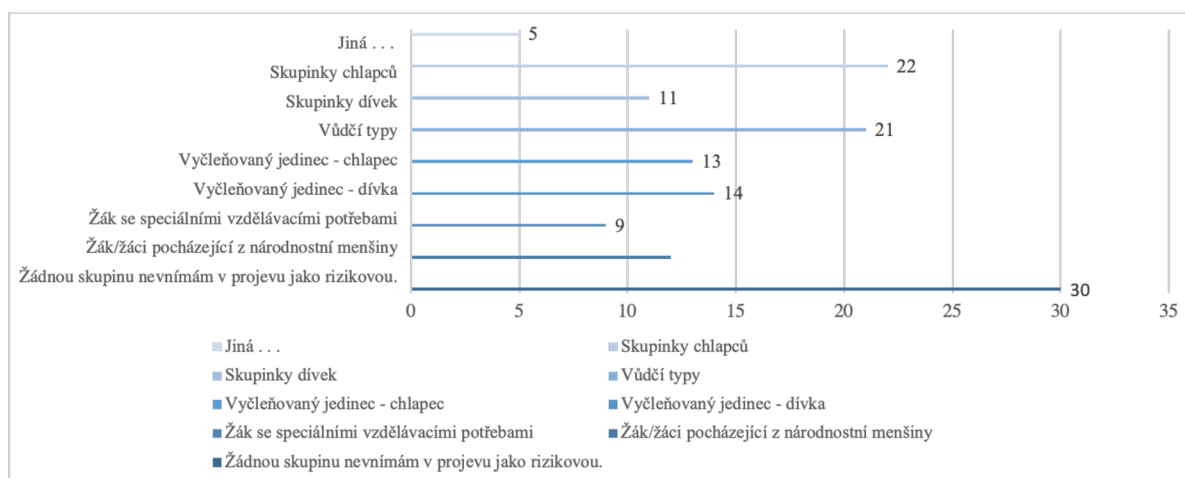
Tabulka č. 6: Míra výskytu rizikového chování oproti prezenční výuce.

Cílem **položky č. 8** bylo zjistit, zdali se respondenti u některého ročníku druhého stupně setkávají s vyšší četností rizikového chování. Četnost v jednotlivých ročnících zobrazuje graf č. 2. Respondenti měli možnost zvolit více než jednu odpověď. Nejčetněji byl zastoupen 8. ročník s podílem 61,0 %, dále 9. ročník s podílem 51,2 %, který je o 2,4 % více zastoupené oproti 7. ročníku s podílem 48,8 %. Nejméně se respondenti setkávají s rizikovým chováním v 6. ročníku (23,2 %).



Graf č. 2: Výskyt rizikového chování dle ročníků

Položky č. 9 a 10 jsou posledními položkami, které mapují výskyt rizikového chování z pohledu pedagogů Královéhradeckého kraje. **Položka č. 9** mapovala, zdali respondenti vnímají, že některá z uvedených skupin se chová rizikověji než jiné. Méně než polovina respondentů žádnou skupinu nevnímá v projevu jako rizikovější. Oproti tomu ostatní respondenti označili v chování rizikovější skupinky chlapců, vůdčí typy, vyčleňované jedince a další skupiny. Dle grafu č. 3 6,1 % respondentů zvolilo možnost „Jiné . . .“ a dodali následující skupinu: „žáci ze sociálně slabších rodin“. Mezi dalšími odpověďmi byly spíše názory respondentů vztahující se k této položce, například „nedokážu si vybrat“, „každá skupina může být riziková, záleží na skupině dětí ve třídě“, „v obecné rovině ten, kdo řeší nějaký svůj osobní problém, není v harmonii“, „nelze specifikovat, každý prvek dětí je odlišný a záleží i na sociální skupině, která ovlivňuje z velké části chování jedinců i skupiny“.



Graf č. 3: Výskyt rizikového chování dle skupiny žáků

Položka č. 10, v návaznosti na položku č. 9, zjišťuje, jakou z forem rizikového chování tato skupina nejčastěji projevuje. V případě, že respondent neshledával žádnou skupinu v projevu jako rizikovou, položku přeskočil. Respondenti, kteří vnímali některou skupinu více v projevu rizikovou, uváděli formy rizikového chování shodné s výsledky u otázky č. 6, která mapovala výskyt rizikového chování, tedy nejčastěji se objevovala slovní agrese, záškoláctví, přestupky vůči školnímu řádu, ničení majetku a slovní agrese.

Položky č. 11 a 12. jsou zaměřené na názory respondentů k problematice rizikového chování. Autorka prostřednictvím **položky č. 11** zjišťovala, zdali respondent vnímá některou z forem rizikového chování více nebezpečnou než jiné. V případě, že dotazovaní odpověděli ano, měli také uvést konkrétní formu. Z výsledku bylo zjištěno, že 68,3 % respondentů nevnímá některou z forem tohoto chování více nebezpečnou než jiné. 31,7 % respondentů uvedly následující formy, které vnímají více nebezpečné než jiné: drogy, závislost na PC hrách, vandalismus, agrese, agresivní chování, psychické problémy, jakékoliv závislosti, domácí násilí, zanedbávání rodinné péče. Z forem, které byly uvedeny nejčastěji a opakovaly se, vnímají respondenti: rizika spojené s kyberprostorem, sebepoškozování, šikana, nadměrný stres a úzkost.

Položka č. 12 mapovala názor respondentů na nejčastější příčinu vzniku rizikového chování u žáků 2. stupně základních škol. V teoretické části práce byly představeny zásadní činitele, které mohou ovlivňovat vznik rizikového chování. Dle Koří (2015, s. 19) se jedná především o vrozené vlivy a vliv prostředí. Jednalo se o otevřenou otázku a respondenti uvedli širokou škálu příčin, které se dle jejich názoru podílejí na vzniku rizikového chování. Velká část respondentů uváděla vliv rodinného prostředí: „*citové strádání, zanedbaná péče*“, „*nefunkční rodina*“, „*nedostatečná kontrola rodičů, nemají dostatečný přehled, co dělá dítě ve volném čase*“, „*je to u dětí, které nemají z domu pevně nastavená pravidla*“, „*nevhodné rodinné zázemí*“, „*rodinné zázemí – neúplná rodina, nevhodné projevy a jevy v rodině*“. Dále se velmi často objevovaly názory, že rizikové chování je spojené s nudou a trávením volného času: „*žádné zájmy dětí, závislost na PC a mobilech*“, „*nedostatek jiných především volnočasových aktivit*“, „*nuda*“, „*málo možností trávení volného času*“. Respondenti uvedli také nízké sebevědomí, snahu na sebe upozornit, vliv vrstevnických skupin, špatné vzory, osamělost a narušené vztahy. Ve výčtu příčin se také objevila reakce na distanční výuku, která dle názoru jednoho respondenta, trvá již velmi dlouho a žákům chybí sociální vazby.

Položky č. 13 a 14 předkládaly výčet výroků, které souvisí s problematikou rizikového chování a její prevence. Na základě svého názoru měl každý respondent vyjádřit, do jaké míry s výrokiem souhlasí nebo naopak nesouhlasí. Výroky v otázce č. 13 byly zaměřeny na postoje respondentů k rizikovému chování a jeho přecházení. Uvedené výroky byly definovány na základě prostudované literatury k probírané problematice. Výsledky ukazují, že většina respondentů (95,23 %) se zajímá o problematiku rizikového chování ve školním prostředí a pouze necelých 5 % respondentů nikoli. Také pro 96,3 % respondentů jsou důležité vztahy v třídním kolektivu a stejné procentní zastoupení respondentů vnímá své působení jako nástroj pro minimalizaci rizikového chování ve třídě. Necelých 5 % dotazových nesouhlasí s výrokiem, že preventivní působení je účinné ve vztahu k rizikovému chování a 7,3 % respondentů vyjádřilo názor, že škola, ve které pracují, nereaguje vždy vhodně na výskyt rizikového chování. Celková shoda všech respondentů je v oblasti oznámení výskytu rizikového chování stěžejní osobě na škole. 61 % pedagogů se podílí na tvorbě Preventivního programu školy a 39 % nikoli. Funkci sociálního pedagoga by na škole uvítalo 81,7 % respondentů, 17,1 % zbylých dotazových s výrokiem nesouhlasilo. Pro 11 % dotazovaných jsou studijní výsledky žáka upřednostňované před jeho projevy chování a 89 % vyjádřilo opačný postoj.

výrok	rozhodně souhlasím	souhlasím	nesouhlasím	rozhodně nesouhlasím
Zajímá mě problematika rizikového chování ve školním prostředí.	46 (56,1 %)	32 (39,0 %)	4 (4,9 %)	0
Vztahy v třídním kolektivu jsou ve výuce pro mě důležité.	56 (68,3 %)	23 (28,0 %)	3 (3,7 %)	0
Preventivní působení je účinné ve vztahu k rizikovému chování.	42 (51,2 %)	36 (43,9 %)	4 (4,9 %)	0
Je důležité informovat školního metodika prevence o výskytu rizikového chování ve třídě.	59 (72,0 %)	23 (28,0 %)	0	0
Podílím se na tvorbě Preventivního programu školy.	25 (30,5 %)	25 (30,5 %)	26 (31,7 %)	6 (7,3 %)
Uvítal/a bych funkci sociálního pedagoga jako součást pedagogického sboru.	21 (25,6 %)	46 (56,1 %)	14 (17,1 %)	0
Škola, ve které pracuji, vždy vhodně reaguje na výskyt rizikového chování.	42 (51,2 %)	34 (41,5 %)	5 (6,1 %)	1 (1,2 %)
Svým působením mohu přispět k minimalizaci rizikového chování ve třídě.	42 (51,2 %)	37 (43,1 %)	3 (3,7 %)	0
Studijní výsledky žáka jsou pro mě více důležité než jeho projevy chování.	3 (3,7 %)	6 (7,3 %)	53 (64,6 %)	20 (24,4 %)

Tabulka č. 7: Postoj respondentů k výročkům v otázce č. 13

Výroky u položky č. 14 byly zaměřeny na informovanost a orientaci respondentů v problematice rizikového chování. Výroky byly opět definovány na základě prostudovaných zdrojů. Na základě výsledků lze shrnout, že 79,3 % dotazových má povědomí o krizovém plánu školy, zároveň 20,7 % dotazových s výrokem nesouhlasilo, a tudíž z toho vyplývá, že 17 z 82 dotazovaných pedagogů nemá povědomí o tom, k čemu slouží krizový plán školy. Dále 23,2 % dotazovaných uvedlo, že nemá dostatek teoretických informací o školní šikaně, zbylé většinové procento respondentů uvedlo opačný názor. 37,8 % pedagogů vyjádřilo, že nemá povědomí o základním rozdílu primární, sekundární a terciární prevence, zbylé procento ukazuje diametrální stav. Nejvíce se respondenti shodovali u výroku: „*Vím, jak mám postupovat nebo na koho se obrátit v případě výskytu rizikového chování.*“ 97,5 % s výrokem souhlasilo a pouze 2,4 % vyjádřilo opačný názor. Také v oblasti komunikace s rodiči, respondenti s výrokem převážně souhlasili (96,3 %). Pozitivním výsledkem autorka bakalářské práce shledává, že 96,3 % respondentů hovoří se žáky na téma rizikové chování a jeho případných rizik. Za pozornost stojí názor 19,5 % respondentů, kteří vyjádřili, že nejsou pravidelně informováni o aktuální situaci v oblasti této problematiky, 21,9 % respondentů vyjádřilo, že se neúčastní žádného dalšího vzdělávání v této oblasti a 7,3 % respondentů uvedlo, že v rámci pedagogického sboru si nedostatečně předávají informace o jednotlivých třídách a žácích. Jednotlivé četnosti vyjadřuje tabulka č. 8.

výrok	rozhodně souhlasím	souhlasím	nesouhlasím	rozhodně nesouhlasím
Vím, co znamená krizový plán školy a k čemu slouží.	34 (41,5 %)	31 (37,8 %)	17 (20,7 %)	0
Mám dostatek teoretických informací o školní šikaně, např. znám jednotlivé stupně šikany.	22 (26,8 %)	41 (50,0 %)	18 (22,0 %)	1 (1,2 %)
Vím, jaký je základní rozdíl mezi primární, sekundární a terciární prevencí.	21 (25,6 %)	30 (36,6 %)	31 (37,8 %)	0
Vím, jak mám postupovat nebo na koho se obrátit v případě výskytu rizikového chování.	38 (46,3 %)	42 (51,2)	2 (2,4 %)	0
Komunikuji se zákonnými zástupci žáků na téma rizikové chování.	33 (40,2 %)	46 (56,1 %)	3 (3,7 %)	0
Účastním se školení nebo kurzů, které jsou zaměřeny na oblast primární prevence rizikového chování nebo na jednotlivé formy rizikového chování.	24 (29,3 %)	40 (48,8 %)	17 (20,7 %)	1 (1,2 %)
Se třídou otevřeně hovořím o formách rizikového chování a jeho rizicích.	38 (46,3 %)	41 (50,0 %)	3 (3,7 %)	0
Pravidelně jsem informován/a o aktuální situaci v oblasti rizikového chování.	24 (29,3 %)	42 (51,2 %)	14 (17,1 %)	2 (2,4 %)
V rámci pedagogického sboru si dostatečně předáváme informace o jednotlivých třídách a žácích.	39 (47,6 %)	37 (45,1 %)	6 (7,3 %)	0

Tabulka č. 8: Postoj respondentů k výrokům v otázce č. 14

Položkou č. 15 autorka zjišťovala subjektivní pocit respondentů ve vztahu k připravenosti reagovat na projevy forem rizikového chování. U každé formy rizikového chování si měl respondent představit konkrétní příklad a vyjádřit, jak se cítí být připraven na něj reagovat. U záškoláctví většina respondentů (96,4 %) vyjádřila, že se cítí být připravena. Při řešení šikany a extrémního projevu agrese vyjádřilo 7,3 % respondentů, že si nevěří, 25,6 % váhá, a 67 % vyjádřilo jistotu a cítí se být připraveni. U rizikových sportů a rizikovém chování v dopravě se více než polovina (54,9 %) respondentů cítí být připravena, zároveň necelá druhá polovina (41,5 %) zvolilo možnost „váhám“ a 3,7 % respondentů vyjádřilo pocit, že si nevěří. 63,4 % respondentů si věří v řešení rizikového chování spojené s rasismem a xenofobií, 32,9 % respondentů zaujalo stanovisko „váhám“ a 3,6 % si nevěří. 18,3 % respondentů vyjádřilo svoji nejistotu v oblasti negativního působení sekt, necelá polovina (47,6 %) zvolila středovou možnost a pouze 34,2 % vyjádřilo svoji jistotu v tomto okruhu rizikového chování. V oblasti sexuálního rizikového chování se respondenti z necelé poloviny cítí být jistí (47,5 %), druhá necelá polovina (43,9 %) vyjádřila svoji připravenost možností „váhám“ a 8,5 % respondentů si nevěří. Na rizikové chování v adiktologii se 45,1 % respondentů cítí být připraveno, ale větší procento respondentů váhá (47,6 %) a 7,3 % respondentů vyjádřilo svoji nejistotu. Více než polovina respondentů (56,1 %) si věří v oblasti spektra poruch příjmu potravy a 35,4 % váhá a 8,5 % si nevěří. Poslední částí položky byl okruh poruch a problémů spojených se syndromem CAN, u kterého 31,7 % vyjádřilo svoji jistotu, necelá polovina 45,1 % váhá a největší nejistotu ze všech okruhů respondenti vyjádřili zde s podílem 23,2 %. Četnosti u jednotlivých částí je k nahlédnutí na tabulce č. 9.

okruh forem rizikového chování	rozhodně si věřím	věřím si	váhám	nevěřím si	vůbec si nevěřím
Záškoláctví	29 (35,4 %)	50 (61,0 %)	1 (1,2 %)	2 (2,4 %)	0
Šikana a extrémní projevy agrese	7 (8,5 %)	48 (58,5 %)	21 (25,6 %)	5 (6,1 %)	1 (1,2 %)
Rizikové sporty a rizikové chování v dopravě	8 (9,8 %)	37 (45,1 %)	34 (41,5 %)	3 (3,7 %)	0
Rasismus, xenofobie	7 (8,5 %)	45 (54,9 %)	27 (32,9 %)	2 (2,4 %)	1 (1,2 %)
Negativní působení sekt	4 (4,9 %)	24 (29,3 %)	39 (47,6 %)	11 (13,4 %)	4 (4,9 %)
Sexuální rizikové chování	12 (14,6 %)	27 (32,9 %)	36 (43,9 %)	7 (8,5 %)	0
Prevence v adiktologii	4 (4,9 %)	33 (40,2 %)	39 (47,6 %)	5 (6,1 %)	1 (1,2 %)
Spektrum poruch příjmu potravy	9 (11,0 %)	37 (45,1 %)	29 (35,4 %)	7 (8,5 %)	0
Okruh poruch a problémů spojených se syndromem CAN	2 (2,4 %)	24 (29,3 %)	37 (45,1 %)	14 (17,1 %)	5 (6,1 %)

Tabulka č. 9: Míra pocitu připravenosti respondentů reagovat na výskyt rizikového chování dle okruhů rizikového chování

Předposlední položka dotazníku, **položka č. 16**, zjišťovala, zdali by respondenti uvítali přednášku, webinář nebo kurz na konkrétní téma z oblasti rizikového chování. Pokud respondent volil možnost „ano“, měl také uvést na jaké téma. Necelá polovina respondentů (46,3 %) uvedla, že nikoli a 53,7 % respondentů by uvítalo výše zmíněné typy dalšího vzdělávání v této oblasti. Respondenti, kteří vyjádřili zájem, vypsali následující témata, o která projeli zájem:

- (2x) „rozhovory se žákem, který se chová jakkoli rizikově, jak do toho vhodně zapojit rodiče
- (3x) „kyberšikana“
- (2x) „začleňování z kolektivu vyčleněných žáků“
- „průběžně na všechny oblasti, nové trendy . . . „
- (2 x) „šikana a extrémní projevy šikany“
- „rizikové sexuální chování“
- „agresivity, jak jednat v mezích zákona“
- „jak řešit rizikové chování v tu chvíli, rychlá a správná reakce“
- „praktické zvládání rizikového chování (zatím všechny semináře byly na teoretické zvládání)
- „jakékoli téma v této oblasti, kromě šikany (ta je probíraná dost)
- (2x) „okruh poruch a problémů spojených se syndromem CAN“
- „poruchy příjmu potravy“
- „závislost na technologiích a svoboda jedince“
- (2x) „negativní působení sekt“

Některá témata rizikového chování se objevovala četněji než jiná, zároveň můžeme vidět, že poptávka je různorodá a tak, jako z předchozí položky vyšlo, že každý respondent se cítí být jinak připravený ve vztahu k jednotlivým formám rizikového chování, je i poptávka po těchto tématech rozdílná. Zároveň se vedle témat týkajících se konkrétního rizikového chování, objevil i zájem o téma komunikace s rodiči, krizové intervence a praktických nácviků řešení těchto situací.

Položka č. 17 je poslední položkou tohoto dotazníkového šetření a zjišťovala názor respondentů, zdali vnímají jako důležité se během prezenční i distanční formy výuky věnovat prevenci rizikového chování na 2. stupni základních škol. 95,1 % respondentů toto shledává jako důležité a 4,9 % respondentů vyjádřilo opačný názor. MŠMT vyjádřilo podporu programů primární prevence i během distanční výuky v souvislosti s uzavřením

škol z důvodu aktuální situace v České republice spojené s onemocněním Covid-19 (MŠMT, online). V závěru bylo respondentům poděkováno za participaci v empirickém šetření a byl jim popřán krásný zbytek dne.

4.3 Shrnutí výzkumného šetření

Cílem výzkumného šetření bylo zmapovat pohled pedagogů na výskyt rizikového chování a zhodnocení jejich pocitu připravenosti a orientace v daném tématu. Výzkumný soubor tvořili pedagogové působící na 2. stupni základních škol v Královéhradeckém kraji. Do výzkumného šetření se zapojilo 82 respondentů. Výzkumný soubor tvořilo 78,0 % žen a 22,0 % mužů, ve věkovém průměru 45 let. Mimo funkci vyučujícího respondenti zastávají nejčteněji také roli třídního učitele (81,7 %).

Hypotéza č. 1 byla stanovena na základě Zprávy o stavu prevence rizikového chování ve školách v České republice za školní rok 2019/2020, ze kterého vyplývá, že pedagogové základních škol se setkávají s řadou projevů rizikového chování, které se objevují nejčteněji ve třídách 2. stupně základních škol, především v 8. ročníku (SEPA, 2021). **H1 je potvrzena** výsledky u položky č. 8, ze kterých vyplývá, že dotazovaní pedagogové se nejčteněji setkávají s výskytem rizikového chování u 8. ročníků základních škol. Tento výsledek je shodný s výše uvedeným šetřením. Z ankety Střediska výchovné péče v Praze vyplývá (ČTK, 2021, online), že žáci sedmých a osmých ročníků základních škol mají nejčtenější problémy také s distanční výukou. Žáci často tráví on-line výuku chatováním s ostatními spolužáky nebo hraním her. Dle Pilaře (ČTK, 2021, online) jsou žáci v tomto věku nemotivovaní a chybí jim kontakt s vrstevníky, kteří jsou pro jejich vývojové období přirozenou součástí. Nejčteněji se oslovení pedagogové setkávají se slovní agresí (89,0 %), dále se špatnými vztahy mezi žáky, vyčleňování jedince/jedinců z kolektivu, šikanu (85,4 %), a jako třetí nejčtenější formou rizikového se ukázalo záškoláctví (72,0 %). Někteří respondenti se během distanční výuky setkávají častěji nebo zcela nově u následujících forem rizikového chování: špatné stravovací návyky, nedostatek pohybu, nedostatek spánku, záškoláctví, nadměrný stres, úzkost a deprese a problémy v rodině.

Hypotéza č. 2 byla stanovena na základě Zprávy o prevenci a řešení šikany a dalších projevů rizikového chování ve školách, která byla zaměřena na mapování výskytu a druhu rizikového chování a zajištění prevence (Česká školní inspekce, 2016). Jeden ze závěru této zprávy uvádí, že každá druhá škola se setkala s rizikovým chováním

v podobě šikany. Dle zprávy 92 % škol podchytilo šikanu v prvním nebo druhém stupni a do zbylých stupních došla šikana pouze v jednotkách škol. Z toho lze předpokládat, že školy a pedagogičtí pracovníci vhodně reagují na výskyt a varovné signály v případě přítomnosti rizikového chování. Pro ověření hypotézy č. 2 sloužila položka č. 15, která byla zaměřená i na ostatní formy rizikového chování. Z výsledků vyplynulo, že pocit připravenosti pedagogů se lišila v konkrétních okruzích rizikového chování. Výsledky položky č. 15 ukázaly, že se převážně pedagogové cítí být subjektivně připraveni reagovat na výskyt rizikového chování v oblastech záškoláctví, šikany a extrémního projevu agrese, rizikových sportů a rizikového chování v dopravě, rasismu a xenofobie, sexuálního rizikového chování a v oblasti poruch příjmu potravy. Zároveň ale pedagogové spíše váhají o své připravenosti v těchto oblastech rizikového chování: negativní působení sekt, prevence v adiktologii, okruh poruch a problémů spojených se syndromem CAN. **H2 je nepotvrzená.**

Východiskem pro stanovení hypotézy č. 3 byl jeden ze závěru výzkumného šetření disertační práce, která zjišťuje postoje třídních učitelů k programům primární prevence sociálně patologických jevů na druhém stupni základních škol. Ze závěru vyplynulo, že postoje třídních učitelů k programům primární prevence jsou kladné (Caloňová, 2014). Hypotéza č. 3 se ověřovala prostřednictvím položek č. 13, 14 a 17 v dotazníkovém šetření. Z výsledků u položky č. 13 vyšlo, že 95,23 % respondentů se zajímá o problematiku rizikového chování ve školním prostředí, pro 96,3 % respondentů jsou důležité vztahy v třídním kolektivu, 96,3 % respondentů vnímá své působení jako nástroj pro minimalizaci rizikového chování ve třídě a 95,1 % respondentů vnímá preventivní působení účinné ve vztahu k rizikovému chování. U položky č. 14 respondenti uvedly, že 96,3 % respondentů hovoří se žáky na téma rizikové chování a jeho rizika. Výsledky položky č. 17 ukázaly, že 96,1 % respondentů vnímá jako důležité se věnovat primární prevenci na 2. stupni základních škol. Z výše uvedených výsledků vyplývá, že **H3 je potvrzena.**

Informovanost a orientace pedagogů byla zjišťována prostřednictvím položek č. 5, 12, 13, 14 a 17. Na základě výsledků těchto položek lze říci, že se respondenti cítí být dostatečně informováni a v problematice se orientují. Tento závěr lze shrnout z výsledků, např. respondenti definovali termín velmi shodně s definicemi autorů, kteří se touto problematikou zabývají nebo s dokumenty MŠMT, které jsou pro pedagogy stěžejní. Příčinu vzniku rizikového chování u žáku 2. stupně základních škol, respondenti přisuzují vlivu rodinného prostředí, trávení volného času, vrstevnických skupin,

nevhodných vzorů a dalších. 95,23 % respondentů uvedlo, že se zajímá o problematiku rizikového chování ve školním prostředí. Škola si tvoří krizový plán školy, který obsahuje postupy, jak situace spojené s rizikovým chováním řešit, na koho se obrátit a koho kontaktovat (Miovský, 2015, s. 111–112) Z výsledků vyplývá, že 79,3 % dotazových má povědomí o krizovém plánu školy a 97,5 % respondentů ví, jak má postupovat nebo na koho se obrátit v případě výskytu rizikového chování. Zároveň menší procento respondentů také uvedlo, že v rámci školy nejsou dostatečně informováni, neznají základní rozdíl mezi primární, sekundární a terciární prevencí, nemají dostatek teoretických informací k některých formám rizikového chování, neúčastní se žádného vzdělávání v této oblasti a neví, jak má postupovat nebo na koho se obrátit v případě výskytu rizikového chování. I přes skutečnost, že se jedná o menší procento pedagogů, kteří se cítí málo informováni a nedostatečně orientováni v této oblasti, je důležité si uvědomit, že právě oni se mohou setkat s rizikovým chováním a je podstatné mít v této problematice základní informace a přehled, jelikož bez základních poznatků o rizikovém chování lze jen obtížně porozumět možnostem prevence a intervence tohoto chování.

ZÁVĚR

Bakalářská práce se ve svém obsahu zabývá jedním z aktuálních témat školního prostředí. Jedná se o problematiku rizikového chování a pohled pedagogů vztahující se k této oblasti. Práce je zaměřena na rizikové chování žáků 2. stupně základních škol a pohled pedagogických pracovníků v Královéhradeckém kraji. Cílem této práce je zmapovat pohled pedagogů na toto chování, zhodnotit jejich pocit připravenosti a orientaci v daném tématu. Samotný pojem rizikového chování je popsán v první kapitole. Druhá kapitola se věnovala prostředí základní školy, roli pedagoga v souvislosti s naplňováním výchovných cílů primární prevence rizikového chování a také systému prevence ve školství. Poslední kapitola teoretické části blíže představuje období dospívání, které je z pohledu mnoha odborníků vnímané jako nejrizikovější etapa života jedince.

Výzkumné šetření v empirické části práce je v souladu s cílem celé bakalářské práce, tedy zmapovat pohled pedagogů v Královéhradeckém kraji na toto chování, zhodnotit jejich pocit připravenosti a orientaci v daném tématu. Výzkumné šetření je realizované prostřednictvím výzkumné kvantitativní strategie formou dotazníku, který je na základě dílčích výzkumných cílů konstruován do čtyř částí. Z výsledků výzkumného šetření lze vyvodit fakt, že se pedagogičtí pracovníci setkávají nejčastěji s formou rizikového chování, která je spojení se slovní agresí, dále se špatnými vztahy mezi žáky, vyčleňováním jedince či jedinců z kolektivu, což může být v mnoha případech jako počátek prvního stádia šikany. Třetí nejčtenější formou rizikového se ukázalo záškoláctví. Pedagogové se nejčteněji setkávají s rizikovým chováním žáků 8. ročníků, což je shodné i s výsledky nejaktuálnějších výzkumů mapující výskyt rizikového chování.

V současné době v souvislosti s uzavřením škol z důvodu aktuální situace v České republice spojené s onemocněním Covid-19 někteří pedagogové zaznamenali častější výskyt nebo se setkávají nově s formami rizikového chování v podobě špatných stravovacích návyků, nedostatku pohybu, nedostatku spánku, záškoláctví, nadměrného stresu, úzkosti a deprese a problémů v rodině. Z různých šetření také vyplývá a potvrzuje se, že se očekává zvýšený nárůst rizikového chování v oblastech duševního zdraví, konfliktů v rodinách a závislostech především na technologiích a alkoholu. Ze zprávy pracovní skupiny Rady vlády pro duševní zdraví zjistilo, že Linka bezpečí registrovala přibližně 30 % nárůst hovorů s tématem domácího násilí, 30 % v oblasti osobních problémů a 30 % v oblasti rizik spojené s kyberprostorem (Rada vlády pro duševní

zdraví, 2020, online). Dále z výsledků výzkumného šetření lze říci, že se oslovení pedagogové necítí být zcela připraveni reagovat na všechny formy rizikového chování. Toto zjištění potvrzuje skutečnost, že část oslovených pedagogů vyjádřila své nedostatky v oblasti orientace v této problematice, což může být jeden z faktorů, proč se tato skupina pedagogů necítí být zcela připravena reagovat na konkrétní formu rizikového chování. Větší část oslovených pedagogů je dle svých odpovědí dostatečně informována a orientována v této problematice. Z výzkumného šetření lze také shrnout, že vztah oslovených pedagogů je k primární prevenci převážně kladný. Více než polovina dotazovaných pedagogů vyjádřila zájem o přednášky, webináře nebo kurzy na konkrétní témata v oblasti rizikového chování a primární prevence.

Výsledky z výzkumného šetření, a zájem o konkrétní nabídku témat vyjádřený respondenty v průběhu šetření, mohou posloužit jako inspirace pro pracovníky zmíněné organizace SEMIRAMIS z.ú, kteří se vedle realizování dlouhodobé primární prevence na základních školách, také věnují vzdělávání pedagogů v této oblasti. Také se nabízí reflektovat zmíněné rezervy některých oslovených pedagogů v informovanosti v oblasti rizikového chování a školám tak poskytnout zpětnou vazbu, že ne všichni pedagogičtí pracovníci jsou o tématech primární prevence rizikového chování a intervence dostatečně informováni. Základní škola je hlavní činitel hned vedle rodiny, která systematicky působí na jedince a pedagogové mohou svým přístupem, především rozvíjením sociálních dovedností u žáků, přispět k prevenci a minimalizaci projevů rizikového chování.

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

Literatura

BENDL, Stanislav. *Vychovatelství: učebnice teoretických základů oboru*. Praha: Grada, 2015, s. 227. ISBN 978-80-247-4248-9.

BENDL, Stanislav. *Základy sociální pedagogiky*. V Praze: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, 2016, 334 s. ISBN 978-80-7290-881-3.

CALOŇOVÁ, Darina. *Postoje třídních učitelů k programům primární prevence sociálně patologických jevů na druhém stupni základních škol*. Olomouc: Pedagogická fakulta Univerzita Palackého v Olomouci, 2014, 68 s. Disertační práce (Ph.D.).

CSÉMY, Ladislav, HAMANOVA, Jana. Syndrom rizikového chování v dospívání – teoretické předpoklady a souvislosti. In: KABÍČEK, Pavel, Ladislav CSÉMY a Jana HAMANOVÁ. *Rizikové chování v dospívání a jeho vztah ke zdraví*. Praha: Triton, 2014, 343 s. ISBN 978-80-7387-793-4.

ČÁP, David. Šikana ve školní třídě. In: KABÍČEK, Pavel, Ladislav CSÉMY a Jana HAMANOVÁ. *Rizikové chování v dospívání a jeho vztah ke zdraví*. Praha: Triton, 2014, 343 s. ISBN 978-80-7387-793-4.

ČAPEK, Robert. *Třídní klima a školní klima*. Praha: Grada, 2010, 325 s. Pedagogika. ISBN 978-80-247-2742-4.

ČECH, Ondřej a Nicole ZVONÍČKOVÁ. *Možnosti prevence rizikového chování dětí*. České Budějovice: THEIA – krizové centrum, 2017, 72 s. ISBN 978-80-904854-5-7.

DOLEJŠ, Martin. *Efektivní včasná diagnostika rizikového chování u adolescentů*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2010, 189 s. Monografie. ISBN 978-80-244-2642-6.

GAVORA, Peter. *Úvod do pedagogického výzkumu*. 2., rozš. české vyd. Přeložil Vladimír JŮVA, přeložil Vendula HLAVATÁ. Brno: Paido, 2010, 261 s. ISBN 978-80-7315-185-0.

GILLERNOVÁ, Ilona a Lenka KREJČOVÁ. *Sociální dovednosti ve škole*. Praha: Grada, 2012, 247 s. Pedagogika. ISBN 978-80-247-3472-9.

HELUS, Zdeněk. *Úvod do psychologie*. 2., přepracované a doplněné vydání. Praha: Grada, 2018, 310 s. Psyché. ISBN 978-80-247-4675-3.

HELUS, Zdeněk. *Sociální psychologie pro pedagogy*. 2., přepracované a doplněné vydání. Praha: Grada, 2015, 399 s. Pedagogika. ISBN 978-80-247-4674-6.

CHRÁSKA, Miroslav. *Metody pedagogického výzkumu: základy kvantitativního výzkumu*. 2., aktualizované vydání. Praha: Grada, 2016, 254 s. Pedagogika. ISBN 978-80-247-5326-3.

JANIŠ, Kamil, Jitka SKOPALOVÁ a Kamil JANIŠ. *Slovník vybraných pojmů k oblasti prevence rizikového chování*. 1. vydání. Opava: Slezská univerzita, 2017. 144 s. Fakulta veřejných politik. ISBN 978-80-7510-237-9.

JEDLIČKA, Richard. *Poruchy socializace u dětí a dospívajících: prevence životních selhání a krizová intervence*. Praha: Grada, 2015, 544 s. Psyché. ISBN 978-80-247-5447-5.

KABÍČEK, Pavel, Ladislav CSÉMY a Jana HAMANOVÁ. *Rizikové chování v dospívání a jeho vztah ke zdraví*. Praha: Triton, 2014, 343 s. ISBN 978-80-7387-793-4.

KALINA, Kamil. *Klinická adiktologie*. Praha: Grada Publishing, 2015, 696 s. Psyché. ISBN 978-80-247-4331-8.

KOŤA, Jaroslav. Jak je možné rozumět pojmu socializace? In: JEDLIČKA, Richard. *Poruchy socializace u dětí a dospívajících: prevence životních selhání a krizová intervence*. Praha: Grada, 2015, 544 s. Psyché. ISBN 978-80-247-5447-5.

KRAUS, Blahoslav. *Základy sociální pedagogiky*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2014, 215 s. ISBN 978-80-262-0643-9.

KRAUS, Blahoslav a Věra POLÁČKOVÁ. *Člověk – prostředí – výchova: k otázkám sociální pedagogiky*. Brno: Paido, 2001, 199 s. ISBN 80-7315-004-2.

MATOUŠEK, Oldřich a Andrea KROFTOVÁ. *Mládež a delikvence: [možné příčiny, struktura, programy, prevence kriminality mládeže]*. 2. aktualiz. vyd. Praha: Portál, 2003, 340 s. ISBN 80-7178-771-X.

MIOVSKÝ, Michal, Anna AUJEZKÁ, Iva BUREŠOVÁ, et al. *Programy a intervence školské prevence rizikového chování v praxi*. Druhé, přepracované a doplněné vydání. Praha: Klinika adiktologie 1. LF UK v Praze a VFN v Praze, 2015. ISBN 978-80-7422-394-5.

MIOVSKÝ, Michal, Lenka SKÁCELOVÁ, Jana ZAPLETALOVÁ, et al. *Prevence rizikového chování ve školství*. Druhé, přepracované a doplněné vydání. Praha: Klinika adiktologie 1. LF UK v Praze a VFN v Praze, 2015. ISBN 978-80-7422-392-1.

MIOVSKÝ, Michal, Tereza ADÁMKOVÁ, Miroslav BARTÁK, et al. *Výkladový slovník základních pojmů školské prevence rizikového chování*. Druhé, přepracované a doplněné vydání. Praha: Klinika adiktologie 1. LF UK v Praze a VFN v Praze, 2015. ISBN 978-80-7422-393-8.

MIOVSKÝ, Michal. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. 1. vyd. Praha: Grada, 2006. 332 s. ISBN 80-247-1362-4.

MUSIL, Roman. *Pedagogika pro střední pedagogické školy*. Praha: Informatorium, 2014, 285 s. ISBN 9788073331078.

PROCHÁZKA, Miroslav. *Sociální pedagogika*. Praha: Grada, 2012, 203 s. Pedagogika. ISBN 978-80-247-3470-5.

PRŮCHA, Jan, WALTEROVÁ, Eliška a MAREŠ, Jiří. *Pedagogický slovník*. 7. akt. Vyd. Praha: Portál, 2013. 395 s. ISBN 978-80-262-0403-9.

SOBOTKOVÁ, Veronika. *Rizikové a antisociální chování v adolescenci*. Praha: Grada, 2014, 147 s. Psyché. ISBN 978-80-247-4042-3.

ŠIRŮČKOVÁ, Michaela. Rizikové chování a jeho psychosociální souvislosti. In: BÁRTÍK, Pavel, MIOVSKÝ, Michal, ed. *Primární prevence rizikového chování ve školství*. Praha: Sdružení SCAN, 2010. Monografie. ISBN 978-80-87258-47-7.

VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie: dětství a dospívání*. Vyd. 2., dopl. a přeprac. Praha: Karolinum, 2012, 531 s. ISBN 978-80-246-2153-1.

VYKOPALOVÁ, Hana. *Sociálně patologické jevy v současné společnosti*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2001, 154 s. ISBN 80-244-0337-4.

Periodikum:

HURRELMANN, K. a M. RICHTER. Risk behaviour in adolescence: the relationship between developmental and health problems. *Journal of Public Health* [online]. 2006, (14), 20-28 [cit. 2021-02-21]. Dostupné z: <https://doi.org/10.1007/s10389-005-0005-5>

MICHALÍK, Jan. Školní řády – hledisko právní, obsahové a strukturální. *Pedagogická orientace*. [online]. 2003, (2), s. 38-51. [cit. 2021-03-04]. Dostupné z: <https://journals.muni.cz/pedor/article/view/6788>

Internetové zdroje

Dopady krize způsobené koronavirem SARS-CoV-2 a duševního zdraví populace ČR – zpráva pracovní skupiny Rady vlády pro duševní zdraví [online]. 2020 [cit. 2021-3-24]. Dostupné z: www.mzcr.cz/wp-content/uploads/2020/01/

Etické fórum České republiky, Bílý kruh bezpečí (sdružení) a Psychologický ústav (Československá akademie věd). *Šikana jako etický, psychologický a pedagogický problém: sborník příspěvků z konference: Praha*. Brno: Tribun EU, 2009 [cit. 2021-03-04]. Dostupné také z: <https://dnnt.mzk.cz/uuid/uuid:78c17080-6b5a-11e5-9e57-005056827e52>

GABRHELÍK, Roman a Jaroslav VACEK. *Zpráva o stavu prevence rizikového chování ve školách v České republice za školní rok 2019/20: Údaje evidované Systémem evidence preventivních aktivit na celostátní úrovni* [online]. 2021 [cit. 2021-02-22]. Dostupné z: https://www.preventivni-aktivity.cz/files/ZZ_SEPA_2019-20.pdf

KOPECKÝ, Kamil a Rané SZOTKOWSKI. *České děti v kybersvětě (výzkumná zpráva)* [online]. Olomouc, 2019 [cit. 2021-03-04]. Dostupné z: <https://www.e-bezpeci.cz/index.php/ke-stazeni/vyzkumne-ceske/117-ceske-deti-v-kybersvete/file>

Metodické doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí a mládeže. Příloha č. 6, Školní šikana. Praha: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ČR, 2020. [online]. [cit. 2021-03-15]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/socialni-programy/metodicke-dokumenty-doporuceni-a-pokyny>

Metodické doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí a mládeže. Příloha č. 7, Kyberšikana. Praha: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ČR, 2017. [online]. [cit. 2021-03-15]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/socialni-programy/metodicke-dokumenty-doporuceni-a-pokyny>

Metodické doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí a mládeže. Příloha č. 11, Záškoláctví. Praha: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ČR, 2017. [online]. [cit. 2021-03-15]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/socialni-programy/metodicke-dokumenty-doporuceni-a-pokyny>

Metodické doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí a mládeže. Praha: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ČR, 2016. [online] [cit. 2021-03-15]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/socialni-programy/metodicke-dokumenty-doporuceni-a-pokyny>

Metodické doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí a mládeže. Příloha č. 1, Návykové látky. Praha: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ČR, 2019. [online]. [cit. 2021-03-15]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/socialni-programy/metodicke-dokumenty-doporuceni-a-pokyny>

Národní strategie primární prevence rizikového chování dětí a mládeže na období 2019–2027. Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy: Strategie a koncepce MŠMT [online]. MŠMT, 2013 [cit. 2021-01-18]. Dostupné z: <https://www.msmt.cz/vzdelavani/socialni-programy/strategie-a-koncepce-ap-msmt>

Polovině dětí s rizikovým chováním se zhoršil prospěch. České noviny [online]. 2021 [cit. 2021-4-25]. Dostupné z: <https://www.ceskenoviny.cz/zpravy/polovine-deti-s-rizikovym-chovanim-se-zhorsil-prospech/2010487>

Strategie vzdělávací politiky ČR do roku 2030 +. Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy [online]. MŠMT, 2020 [cit. 2021-4-2]. Dostupné z: <https://www.msmt.cz/vzdelavani/skolstvi-v-cr/strategie-2030>

Tematická zpráva Prevence a řešení šikany a dalších projevů rizikového chování ve školách. Česká školní inspekce [online]. Praha, 2016 [cit. 2021-4-23]. Dostupné z: https://www.csicr.cz/Csicr/media/Prilohy/PDF_el._publikace/Tematicke%20zpravy/2016_TZ_prevence_a_reseni_sikany.pdf

Učitelé v regionálním školství a akademičtí pracovníci veřejných vysokých škol podle pohlaví. Český statistický úřad [online]. 2019 [cit. 2021-4-23]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/3-vzdelavani>

Výsledky šetření o dopadech nouzového stavu v důsledku koronaviru mezi poskytovateli školské primární prevence. Centrum sociálních služeb Praha: Pražské centrum primární prevence [online]. Praha, 2020 [cit. 2021-4-23]. Dostupné z: http://www.prevence-praha.cz/images/Autorske_texty/Vysledky_setren_CSSP_poskytovatele_PPRCH_a_nouzovy_stavdocx.pdf

Legislativa:

ČESKO. fragment #f2873533 zákona č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon). In: *Zákony pro lidi.cz* [online]. © AION CS 2010–2021 [cit. 2021-3-24]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2004-561#f2873533>

ČESKO. fragment #f2903413 vyhlášky č. 72/2005 Sb., o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních. In: *Zákony pro lidi.cz* [online]. © AION CS 2010–2021 [cit. 2021-3-24]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2004-561#f2873533>

PŘÍLOHY

Příloha A: Dotazník

Vážený respondente,

jsem studentkou studijního oboru Sociální patologie a prevence na Univerzitě Hradec Králové. Pro svou bakalářskou práci jsem si zvolila téma "Rizikové chování u žáků 2. stupně základních škol z pohledu pedagogů". Sestavila jsem krátký dotazník, jehož vyplněním mi pomůžete zmapovat výskyt rizikového chování u žáků 2. stupně základních škol a vaše postoje vztahující se k této problematice. Prosim o pravdivé odpovědi pro zajištění co největší relevantnosti tohoto šetření. Ubezpečuji Vás, že dotazník je **anonymní** a získané údaje poslouží pouze pro studijní účely.

Předem děkuji za Váš čas a ochotu.

Denisa Pavlíková

1. Vyberte pohlaví.

- Žena
- Muž

2. Vyberte Vaší věkovou skupinu.

- Do 25 let
- 26–35 let
- 36–45 let
- 46–55 let
- 56–65 let
- 66 let a více

3. Jak dlouho se pohybujete ve výkonu pedagogické praxe?

- 1–3 roky
- 4–5 let
- 6–10 let
- 11–15 let
- 16 let a více

4. Zastáváte mimo role vyučujícího také některou další z následujících funkcí?

- Nezastávám žádnou další funkci.
- Třídní učitel
- Školní metodik prevence
- Výchovný poradce
- Speciální pedagog
- Sociální pedagog
- Asistent pedagoga
- Ředitel
- Jiná: _____

5. Ve školním prostředí se můžeme setkat s termínem „rizikové chování“. Jak byste tento pojem popsal/a?

- _____

6. S jakým rizikovým chováním jste se setkával/a u žáků 2. stupně během prezenční výuky?

Vyberte jednu nebo více odpovědí.

- Záškoláctví
- Špatné vztahy mezi žáky, vyčleňování jedince/jedinců z kolektivu, šikana
- Závažné přestupky vůči školními řádu
- Fyzická agrese
- Slovní agrese (vulgarita)
- Kyberšikana (vydírání, ubližování, ztrapňování, obtěžování, ohrožování, zastrasování atd. prostřednictvím informačních technologií)
- Sebeпоškozování
- Spektrum poruch příjmu potravin
- Nadměrný stres, úzkost, deprese
- Vandalismus (poškozování a ničení veřejného nebo soukromého majetku)
- Nevhodné projevy sexuality a rizikové sexuální chování
- Negativní působení sekt
- Intolerance, extremismus, rasismus a xenofobie, homofobie
- Rizikové chování ve sportu, rizikové sportovní aktivity, extrémní sporty
- Rizikové chování v dopravě
- Závislostní chování, užívání všech návykových látek
- Netolismus (závislost na tzv. virtuálních drogách), nadměrné užívání sociálních sítích, hraní her
- Gambling (online gambling – sázení, loot-bosy, online hry)
- Sdílení citlivých dat nebo nevhodného obsahu v kyberprostoru
- Špatné stravovací návyky, nedostatek pohybu, nedostatek spánku
- Problémy v rodině (zanedbávání, zneužívání či týrání dítěte, domácí násilí apod.)
- Neseťkával/a jsem se s žádným.
- Jiné: _____

7. S jakým druhem rizikového chování se setkáváte nyní během distanční výuky?

Označte, v jaké míře oproti prezenční výuce.

nevyskytovalo se ani dříve – již vůbec – méně často – v obvyklé míře – častěji – nově

- Záškoláctví
- Špatné vztahy mezi žáky, vyčleňování jedince/jedinců z kolektivu, šikana
- Závažné přestupky vůči školními řádu
- Fyzická agrese
- Slovní agrese (vulgarita)
- Kyberšikana (vydírání, ubližování, ztrapňování, obtěžování, ohrožování, zastrasování atd. prostřednictvím informačních technologií)
- Sebeпоškozování
- Spektrum poruch příjmu potravin
- Nadměrný stres, úzkost, deprese
- Vandalismus (poškozování a ničení veřejného nebo soukromého majetku)
- Nevhodné projevy sexuality a rizikové sexuální chování
- Negativní působení sekt
- Intolerance, extremismus, rasismus a xenofobie, homofobie
- Rizikové chování ve sportu, rizikové sportovní aktivity, extrémní sporty
- Rizikové chování v dopravě
- Závislostní chování, užívání všech návykových látek
- Netolismus (závislost na tzv. virtuálních drogách), nadměrné užívání sociálních sítích, hraní her
- Gambling (online gambling – sázení, loot-boxy, online hry)
- Sdílení citlivých dat nebo nevhodného obsahu v kyberprostoru
- Špatné stravovací návyky, nedostatek pohybu, nedostatek spánku
- Problémy v rodině (zanedbávání, zneužívání či týrání dítěte, domácí násilí apod.)

8. U kterého ročníku se obecně více setkáváte s rizikovým chováním?

- 6. ročník
- 7. ročník
- 8. ročník
- 9. ročník

9. Vnímáte, že některá z následujících skupin se chová rizikověji než jiné?

- Skupinky chlapců
- Skupinky dívek
- Vůdčí typy
- Vyčleňovaný jedinec – chlapec
- Vyčleňovaný jedinec – dívka
- Žák se speciálními vzdělávacími potřebami
- Žák/žáci pocházející z národnostní menšiny
- Žádnou skupinu nevnímám v projevu jako rizikovou.
- Jiná: _____

10. Jakou z forem rizikového chování tato skupina nejčastěji projevuje?

V případě, že žádnou z uvedených skupin neshledáváte v projevu rizikovější než jiné, otázku prosím přeskočte.

- _____

11. Vnímáte některou z forem rizikového chování více nebezpečnou než jiné? Pokud ano, jakou?

- Ne
- Ano: _____

12. Jaká je podle Vás nejčastější příčina vzniku rizikového chování, se kterým se u žáků 2. stupně setkáváte?

- _____

13. Přečtěte si prosím každý výrok a vyjádřete, do jaké míry je za Vás pravdivý?

rozhodně souhlasím – souhlasím – nesouhlasím – rozhodně nesouhlasím

- Zajímá mě problematika rizikového chování ve školním prostředí.
- Vztahy v třídním kolektivu jsou ve výuce pro mě důležité.
- Preventivní působení je účinné ve vztahu k rizikovému chování.
- Uvítal/a bych funkci sociálního pedagoga jako součást pedagogického sboru.
- Škola, ve které pracuji, vždy vhodně reaguje na výskyt rizikového chování.
- Je důležité informovat školního metodika prevence o výskytu rizikového chování ve třídě.
- Podílím se na tvorbě Preventivního programu školy.
- Svým působením mohu přispět k minimalizaci rizikového chování ve třídě.
- Studijní výsledky žáka jsou pro mě více důležité než jeho projevy chování.

14. Přečtěte si prosím každý výrok a vyjádřete, do jaké míry je za Vás pravdivý?

rozhodně souhlasím – souhlasím – nesouhlasím – rozhodně nesouhlasím

- Víím, co znamená krizový plán školy a k čemu slouží.
- Mám dostatek teoretických informací o školní šikaně, např. znám jednotlivé stupně šikany.
- Víím, jaký je základní rozdíl mezi primární, sekundární a terciální prevencí.
- Víím, jak mám postupovat nebo na koho se obrátit v případě výskytu rizikového chování.
- Komunikuji se zákonnými zástupci žáků na téma rizikové chování.
- Účastním se školení nebo kurzů, které jsou zaměřeny na oblast primární prevence rizikového chování nebo na jednotlivé formy rizikového chování.
- Se třídou otevřeně hovořím o formách rizikového chování a jeho rizicích.
- Pravidelně jsem informován/a o aktuální situaci v oblasti rizikového chování.
- V rámci pedagogického sboru si dostatečně předáváme informace o jednotlivých třídách a žácích.

15. Představte si příklad následujících forem rizikového chování a vyjádřete, jak se cítíte být připraven/a na ně reagovat.

rozhodně si věřím – věřím si – váhám – nevěřím si – vůbec si nevěřím

- Záškoláctví
- Šikana a extrémní projevy agrese
- Rizikové sporty a rizikové chování v dopravě
- Rasismus, xenofobie
- Negativní působení sekt
- Sexuální rizikové chování
- Prevence v adiktologii
- Spektrum poruch příjmu potravy
- Okruh poruch a problémů spojených se syndromem CAN

16. Uvítali byste přednášku, webinář nebo kurz na konkrétní téma z oblasti rizikového chování? Pokud ano, uveďte prosím, na jaké téma.

- Ne
- Ano: _____

17. Shledáváte jako důležité se během prezenční i distanční formy výuky věnovat prevenci rizikového chování na 2. stupni základních škol?

- Ano
- Ne

Velmi děkuji za Váš čas.

S přáním krásného dne
Denisa Pavlíková